

ÉRTEKEZÉSEK

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

HATODIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FÜZETKÖZLŐ HIVATALA

BUDAPEST, 1881.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

3 13602

TARTALOM.

- I. Szám. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalma. K o n e k S á n d o r t ó l.
- II. » Nagy férfiak szerepe a történelemben. (Székf. ért.) Z s i l i n s z k y M i h á l y t ó l.
- III. » Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalom-történeti tanulmány. J a k a b E l e k t ó l.
- IV. » Emlékbeszéd Urházy György felett. Szilágyi Sándor t ó l.
- V. » Palaczky Ferencz emlékezete Z s i l i n s z k y M i h á l y t ó l.
- VI. » A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való haladás nehézségei. W e i s z B é l á t ó l.
- VII. » A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogirodalmi tanulmány, tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, múltjára, mivoltára és gyökeres javítására. B a k o s G á b o r t ó l.
- VIII. » A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész: »Egyszerű vagy kettős valuta?» Kautz Gyulától.
- IX. » A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. L á n g L a j o s t ó l.
- X. » Gróf Teleki Domokos emlékezete. D e á k F a r k a s t ó l.
- XI. » Emlékezés Zsilinszky Imre l. tagra. T ó t h L ő r i n c z t ó l.
- XII. » A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. (Székf. ért.) H a j n i k I m r é t ó l.
-

A PERDÖNTŐ ESKÜ
ÉS
AZ ELŐZETES TANÚBIZONYÍTÁS
A KÖZÉPKORI MAGYAR PERJOGBAN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

HAJNIK IMRE

R. TAGTÓL.

(Olvastatott 1881. ápril 4-én.)

BUDAPEST, 1881.

A M. T. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA,

(Az Akadémia épületében.)

A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban.

A középkori magyar perjog, a mint azzal őseink Verbőczy koráig éltek, csak három, a pert végleg eldönteni alkalmas, rendes bizonyítási eszközt ismert; u. m. a kifogás alá nem vett *közzokiratot*, az *esküt* és az *istenítéletet*; a XIII-ik század végétől fogva pedig, midőn az istenítélet egyéb nemei az u. n. próbák, már megszűnnek, még csak a *bajvivást*.

A bizonyítás e három neme közül az *okmányokkal való, bizonyítás* csak a XIII-ik század második felében, a hiteles helyek működése és a városi jogélet kifejlődése következtében jut nagyobb jelentőséghez, mely a következő századokban folyvást emelkedik. És még a XIII-ik század második felében is többször előfordúl, hogy nem csak a felmutatott okmány hiányainak pótlása czéljából, mint például tartalma valószínűtlensége esetében,¹⁾ hanem csupán fölös bizonyítékul is, vagyis nagyobb bizonyosság és óvatosság kedvéért (ad maiorem evidentiam, ad maiorem cautelam)²⁾ az okmány felmutatójától még esküt is követeltek.

A mi továbbá az istenítéleteket illeti, úgy a próbáktól,

¹⁾ A felmutatott királyi confirmationalis levél ellenében, »cum non videretur verisimile, quod tam paucarum possessionum homines taliter suam terram ecclesiae donavissent« Fülöp zágrábi püspök az okmány felmutatójától még esküt is követel. V. ö. *Tkalcic*: Monum. hist. Episcopatus Zagr. I. 121. és 122. l.

²⁾ V. ö. Fejér V. 1. 321—324. l.; vagy *Tkalcic* i. m. 147. és 148. l., hol az okmány felmutatójának az ellenfélre való tekintettel »ut clamoribus eorum satisfiat, ad maiorem cautelam et rei evidentiam« esküt ítélnek meg.

melyeket a legkülönbözőbb ügyekben alkalmaztak, itt el kell tekintenünk, minthogy azok iránt a váradi regestrum bennünket csupán alkalmazásukat, de nem egyszersmind megítélésük alapjait illetőleg is értesít, és egyedül a bajvivásnak perbeli jelentőségére kell szorítkoznunk.

A bajvivásra rendszerint csak bűnügyekben ítélték, polgári peres ügyekben csak akkor, ha a felmutatott okmányt hamisnak vagy hazugúl kinyertnek mondják, ¹⁾ ha az eskühöz megkívántató feltételek hiányoznak, vagy pedig, ha a felek azt választják, abba kölcsönösen megegyeznek; ²⁾ és különösen az Anjou-kortól fogva csak is az egyik fél ajánlatára és a felek beleegyezésével megítélt bajvivásról olvasunk. Sőt a városi lakosság jobbára élvezte azon kiváltságot, hogy peres ügyeiben nem is lehet bajvivást elrendelni, hanem azokban megelőző tanúbizonyítás alapján mindig esküvel kell dönteni, mely mentességet oly gyakran osztogatták, ³⁾ hogy azt IV. László egyik 1279-ki privilegiuma a királyi hospitesek közönséges jogosítványának mondhatta. ⁴⁾

Súlyosabb bűnesetektől tehát eltekintve, a legtöbb ügyben, a melyben okmányokra hivatkozni nem lehetett, a felek választására volt hagyva, vajjon a bíró által ez iránt háromszor megkérdezve, azt bajvivással vagy esküvel akarják-e eldönteni, és mivel az előbbi, már csak költségesebb voltánál fogva is, ⁵⁾ ritkábban választották, rendszerint esküvel döntöttek.

Az eskü tehát, mely a perben tett állítás vagy tagadás-

¹⁾ V. ö. Fejér III. 2. 224. l., és *Kubinyi*: Magyar történ. emlékek. I. 75. és 76. l.

²⁾ V. ö. Fejér IV. 1. 310—311. l. vagy *Wenzel*: Árpádk. új okm.-tár II. 243.

³⁾ Például Nagy-Szombatnak 1238-ban (Fej. IV. 1. 133.); a pesti vendégeknek 1244-ben (Fej. IV. 1. 327.) stb.

⁴⁾ IV. László Vasvár lakosainak adott 1279-ki privilegiumában írja: »Coeterum concessimus, quod in nullo casu duellum inter eos possit judicari, sed causae emergentes per quemcunque modum juramento ipsorum secundum negotii ipsius exigente terminentur, prout aliorum hospitum nostrorum Regalium libertas et conditio id requirit.« *Hazai okm.-tár*: V. 61. l.

⁵⁾ V. ö. Dessewffy-Codex. 140. 141. l.

nak az Istenségre való hivatkozással erősítése, a középkori magyar perjognak legfontosabb bizonyítéka volt, a melyre azért volt oly gyakran szükség, mert akkor hazánkban is, mint a középkorban rendszerint, a tanúk általi bizonyítást önálló bizonyítékul még el nem ismerték.

A tanúskodást tudniillik csak oly megbízhatónak tartván, mint a félnek, a ki mellett tanúskodott, állítását, úgy vélték, hogy tanúknak, bármily nagy számban is, tanúsága valószínűséget, vélelmet ugyan megállapíthat, de jogi bizonyosságot nem. Tanúk tehát a középkori perben a felek perbeli állításai hitelességét ugyan fokozhatták, de pusztán tanúság alapján valakit elítélni nem lehetett. A tanúskodás ép azért mindig csak az előzetes bizonyítás eszköze lehetett, a melyhez vagy a mely ellenében még eskü vagy istenítéletre volt szükség. Az eskü pedig viszont ily előzetes bizonyításra szorult, hogy eldönthessék, hogy melyik félnek ítéljék meg azt, és hogy mily erőt kell abba önteni.

Hazánkban is az esküt rendszerint tanúbizonyítás alapján ítélték meg; csak hogy míg az Árpád-korszakban ez még merően alaki természetű volt, addig a vegyes házakbeli királyok korszakában, a vallatás vagy kutatás elvének alkalmazása következtében, anyagivá lesz. A korábbi, t. i. az alaki tanúbizonyítást, a magyar perjog tanúságnak (*humanum testimonium*), e szó szoros értelmében, mondotta, és attól a későbbi, t. i. az anyagi tanúbizonyítást, az inquisitio-bizonyítás elnevezéssel különböztette meg.

E két rendbeli tanúbizonyításhoz képest különbözvén az eskü megítélésének alapjai és a megítélt eskü minősége, azokat külön-külön kell szemügyre vennünk.

I. A szoros értelemben vett tanúbizonyítás alapján megítélt eskü.

A perdöntő eskü hazánkban, már a legrégebb adatok szerint is, tanúbizonyítás alapján letett eskü volt, kivévn, ha azt az egyik peres fél a másiknak egyszerűen felajánlotta, vagy ha az csak az okmánybizonyítás erejének pótlására szolgált.

A tanúkkal való bizonyítást a bíróság rendelte el, a fel-

peres panasza és az alperes válasza után a feleket ünnepélyesen felszólítva, hogy a bíróilag kitűzött határidőben tanúkat állítsanak,¹⁾ és csak ha az egyik fél a bizonyítást a másiknak előre átengedte, intézte a bíró e felhívását csupán az egyik félhez.²⁾

A tanúk vagy u. n. *ügyleti tanúk* lehettek, kik az ügylethez, a melyből a peres kérdés származott, már annak megkötése alkalmával híva voltak és kiknek neveit az arról készült okmányba is iktatni szokásban volt;³⁾ vagy pedig csak oly egyének, kik a per alatt lévő ügyről akár rokonsági, akár községi, akár pedig egyéb egyéni viszonyaiknál fogva tudhattak. Az előbbieket tanuságot tenni kötelezve voltak,⁴⁾ míg az utóbbiakra nézve kényszernek helyt nem adtak és egyedül jobbágyokról olvassuk, hogy őket urok tanuskodásra kötelezhette, miért is az esztergami érsek egyik 1246-ki szabadsomlevelében csak különös kiváltsággal menti fel az ő keresztúri jobbágyait azon teher alól, hogy ispánjuk őket akaratjuk ellenére küldhesse tanúskodni.⁵⁾

Tanúit a fél szemelte ki és vezette őket a bíróság vagy pedig, mi a királyi curián vitt perekben már a XIII-ik századtól fogva szokásos, az e végre rendelt hiteles hely színe elé. Az itteni eljárásnak főcélja a tanúk legitimálása volt, annak

¹⁾ V. ö. *Knauz*: Monum. Eccl. Strig. 131. l.; vagy *Wenzel* VII. 385. 386. l., hol 1225-ben a király írja: »utrique parti probationem duximus indicendam.«

²⁾ V. ö. *Wenzel* III. 31. 32. lap.; vagy *Dessewffy* okmánytár. 156—158. l.

³⁾ »Si Judeus a Christiano, aut Christianus a Judeo aliquid emere voluerit, coram idoneis testibus Christianis et Judeis rem venalem emat, eandemque rem et nomina testium in cartula scribere faciat, et cartulam illam sigillo utriusque, venditoris scilicet et emptoris apud se custodiat, ut si quando in hac emptione furti reus aliquo arguatur, dominum rei furtivae, quae apud se recognita est, et testes praenominatos producat et liberetur.« Kálmán kir. a zsidókra vonatkozó szabályzata 4. pontja. Endlichernél.

⁴⁾ V. ö. ugyancsak Kálmán király említett szabályzatának 5-ik pontját Endlichernél.

⁵⁾ »Comes ipsorum eos invitos ad dicendum testimonium non mittet nec compellet« mond e privilegium 8. pontja. V. ö. *Endlicher*: Monum. Arp. 470. l.

tudniillik megállapítása, vajjon birják-e ők azon tulajdonságokat, melyek adott esetben a tanúktól megkívántattak, hogy ezek hiányában az ellenfél kifogásait ellenökben megtehesse. Mert hisz a jó hírnév, ¹⁾ az alkalmas kor és a tudomás lehetőségén kívül a tanútól gyakran még egyéb tulajdonságokat is követeltek. Régebben ugyanis világi tanúságát pap ellen nem fogadták el, ²⁾ a papot pedig az esztergami zsinat a tanúságtól eltiltotta, ³⁾ szolga vagy udvarnok szabad ellen nem tanúskodhatott⁴⁾, és számos községek vagy népelemek élvezték kiváltság útján a jogot, hogy ellenökben csak egészben ⁵⁾ vagy részben ⁶⁾ kebelökből vett vagy legalább is hason szabadsággal bírók ⁷⁾ közül választott tanúkkal lehessen bizonyítani, a keresztyén tanúhoz pedig zsidónak is kellett csatlakoznia, hogy zsidó ellenében bizonyíthasson. ⁸⁾ A mi végtére a nőket illeti, úgy látszik, hogy azok az Árpád-korszakban a tanuskodás jogával nem is bírtak. ⁹⁾

A tanúbizonyíték súlya a tanúknak ép megjelölt minőségében feküdt, nem pedig vallomásuk tartalmában; abban, hogy a perkérdésről tudhatnak-e, de nem abban, hogy arról mit és honnét tudnak. A tanúktól tudniillik nem kívántak igazmondásra irányzott ígéretet vagy esküt, nem tudakolták tőlök tudomásuk alapját, nem is vallatták őket formaszzerűen, hanem csupán a félnek, a ki mellett tanuskodtak, a perben tett állítását ismételték; sőt az ország régi szokása szerint, a fél tanúi

¹⁾ V. ö. Kálmán kir. I. 26. és 27. fejez., melyben azt, ki egy ízben már hamis tanúságot tett, tanúskodni tiltják.

²⁾ Lásd Sz. István II. törvénykönyve 3. fejez.

³⁾ V. ö. *Endlicher*: i. m. 356. l. 59. pont.

⁴⁾ Szent István II. törv. 19. és 55. fejez.

⁵⁾ Lásd az erdélyi szászok 1224-ki privilegiuma 11-ik pontját; vagy a chazmai káptalan népéét *Tkalcic*: i. m. I. 71.

⁶⁾ V. ö. a korponaiak privilegiumát Fejérnél IV. 1. 331.; a pozsonyiakét. *U. o.* VI. 1. 109.

⁷⁾ V. ö. Nagyszombat (Fejér IV. 1. 133.), Zágráb (Fejér IV. 1. 260.), a pesti (*U. o.* 327.) vagy a vasvári vendégek (Hazai okm. V. 61.) kiváltságait.

⁸⁾ V. ö. a zsidók 1251. kiváltságlevelének (Endlichernél). 1. pontját.

⁹⁾ Erre vall a keresztyúriak fentebb idézett 1246-ki privilegiumának 3. pontja.

közül csak hármat hallgattak ki egyénileg, a többiek pedig azok kimondását csupán kezeik felemelésével és helyeslő kiáltásukkal erősítették. ¹⁾

A tanúk és ellentanúk vallomásaik tehát e peres feleknek a perben tett állításaikat csak egyszerűen erősítvén, azok az ügy felderítéséhez a bíró számára új anyagot nem szolgáltatottak. A bíró ép azért, midőn a mindkét fél által nyújtott tanubizonyíték alapján a végleges bizonyítást a felek egyikének odaitélandó volt, nem a tanúk vallomását, hanem csupán azok számát és minőségét vette ítélete alapjául. A melyik félnek tudniillik állítását több vagy hitelt érdemlőbb, előkelőbb egyén erősítette, annak bizonyítása (probatio) volt jobb és elfogadhatóbb (superior; melior et acceptabilior), ²⁾ azt bocsájtotta tehát a bíró a bizonyítási esküre, és csupán egyenlőség esetében volt az alperesnek előnye; feltéve mindig, hogy nem volt az egyik félnek, mint a petrinaiaknak, kiváltságilag biztosított joga, hogy neki kell mint felperesnek az esküt odaítélni. ³⁾

A jobb tanúbizonyosság alapján megítélt esküt, ha a fél közönség vagy testület (szerzet) volt, ennek kebeléből vett bizonyos számú egyén tette le, kiknek megválasztását gyakran az ellenfélre bízták. ⁴⁾ Különben a fél rendszerint tanúi társaságá-

¹⁾ V. ö. péld. *Zichy okm.-tár*: I. 286. 287. l., hol a fehérvári káptalan a fél tanúi közül hármat kihallgat és azután többek neveit felsorolja, »qui nobiles una cum aliis tam nobilibus, quam etiam ignobilibus numero centum et viginti omnes una voce et uno ore concorditer hoc idem acclamantes testificando affirmarunt.« Ezt az országszokásának mondják. (V. ö. *Zichy-okmányt.* I. 327. l.), melyet a Nagy-Lajos korabeli ars notarialis szerzője nem helyeselt. V. ö. *Kovachich* M. G.: *Formulae solennes styli.* Pest, 1799. 78. l. — Ennek ellenkező példáját lásd *Kubinyi*: *Magy. történ. emlékek* I. 99. l.

²⁾ V. ö. Árpádkori új okm. VII. 79. 80. és *U. o.*: 385. 386 l., hol mondatik, hogy »cum probatio Comitiss Seyfridi esset longe superior et melior«, ő tegyen esküt.

³⁾ »Et si ipsi alias coram iudice quemquam impeterunt super aliquo eis iudicetur juramentum« áll a petrinai vendégek 1240-ki kiváltságlevelében. Árpádk. új okm. XI. 313. l. és *U. o.* 182. l.

⁴⁾ Például a szent-benedeki apátság egy 1236-ki perében »prae-fato Abbati cum duobus fratribus suis, quos adversa pars eligeret« íteltetik

ban esküdött; csak kivételesen olvassuk, hogy az esküt nem magának a félnek, hanem tisztjének ítélik meg, mi csupán püspökök vagy apátok kisebb jelentőségű pereiben fordul elő,¹⁾ valamint kivételes az is, ha az esküt nem a féltől, hanem csak tanútól követelik meg.²⁾

Nem valamennyi tanúk, hanem a közülök a bíró által meghatározott számban kiválasztottak, segítették rendszerint a felet esküjénél, és nem ritkán az ellenfélnek adták meg a jogot, hogy az esküt tevő fél tanúi közül kiszemelhesse azokat, kik vele esküdjenek.³⁾ Ügyleti tanúkra vagy az elődre való hivatkozás esetében az ezekkel letett eskü elegendő volt.⁴⁾ Ha azonban a fél más tanúkkal rendelkezett, akkor azoknak, kik közülök esküt tegyenek, számát a bíró az ügy fontosságához mérten állapította meg. E szám (3. 6. 8) e korszakban nem volt tekintélyes, tizenkét tanúval letett eskü már egyike a legerősebb esküknek volt. Több város vendégnépét kiváltsága biztosította az iránt, hogy bármily súlyos esetben is több mint tizenkét egyénnel leteendő esküt tőlök követelni nem lehet,⁵⁾ vagy legalább is, mint azt Korponának 1244-ki szabadalomlevele megálapítja, a városi hatóság nem ítéltetett meg terhelőbb esküt, miért is, ha az ügy súlyos volta terheesebb bizonyítást követelt, azt elítélés végett a királyi curiába kellett vinni.⁶⁾

Csupán bűnesetek vagy hatalmaskodás iránt folyt perek-

---

meg az eskü. *Knauz*: Monum. 320. l., v. *U. o.* 333. l.; Árpádk. új okm. I. 189. l.; *U. o.* II. 181.

¹⁾ Például szolgák iránt. Árpádk. új okm. XI. 293. és *Thalcie* i. m. I. 122. Némelykor az ily ügyekben, melyek a tiszt előtt különösen ismeretek lehettek, a félnek tisztjével kell esküdnie. Péld. Árpádk. új okm.-tár II. 264—266.

²⁾ Rendszerint csak megegyezés alapján, mint Dessewfy okm.-tár 5. l. v. csak a felmutatott okmány hitelessége pótlásakor. V. ö. *Knauz*: i. m. 333. l.

³⁾ Lásd a megelőző jegyzetben idézett okmányokat.

⁴⁾ V. ö. Kálmán és IV. Béla által a zsidókra vonatkozólag hozott szabályokat. — Továbbá, Árpádk. új okm.-tár: VI. 496. és *U. o.* 557. l.

⁵⁾ Például Nagyszombat, V. ö. *Fejér*: IV. 1. 133.

⁶⁾ »Et quod duellum non iudicetur inter ipsos, sed super juramento duodecim hominum maiorum ex ipsis etiam magnae causae decidentur, nisi forte ex sui arduitate, vel etiam notoria fuerint, ad nos, ut praediximus, devolvantur« áll a korponai vendégek 1244-ki kiváltságlevelében.

ben, midőn e korszak vége felé, a próbák megszűnésével, a vádlottnak vagy alperesnek tulajdonképi tisztító esküt kellett letennie, találkozunk a tanúk sorából vett eskütársak nagyobb számával; ¹⁾ 40, 100, 140 egyénnel tisztázván ilyenkor magát a fél, ²⁾ a mely tisztító eskühöz, ha a községbeliek jönni vonakodtak, a keresztúri jobbágyok privilegiuma a nőket is odabocsátani engedi, egyedül a tolvajlás esetét véve ki. ³⁾

A tanúnak tehát, ki valamely fél mellett tanúskodni vállalkozott, el kellett arra is készülnie, hogy szükség esetén esküt tenni is tartozik. A tanú esküje azonban nem volt a tanuszkodást megelőző, az igazmondást ígérő eskü, hanem állító, erősítő eskü, tartalmilag hasonló ahhoz, melyet magától a féltől követeltek. Az árpádkori tanúbizonyításnál tehát a bizonyító erőt tulajdonkép az eskü nyujtván, a melylyel a tanúk a fél esküjének erejét fokozzák, annak alkalmazása a bizonyítás alaki voltán, legalább lényegesen, nem változtatott.

Változás e tekintetben csak akkor következett be, midőn a perdöntő esküt megelőző ezen formai tanúbizonyítást, a tulajdonképi vallatás vagy kutatás, az u. n. inquisitio váltotta fel.

II. Az u. n. inquisitio-bizonyítás alapján letett eskü.

1. Az inquisitio-bizonyítás különbsége az árpádkori tanúbizonyítástól.

Az árpádkori inkább formai tanúbizonyítás, mely a perdöntő eskü megítélésének alapjául szolgált, a tizennegyedik század első felében a magyar perjogból kivész, helyét pedig

¹⁾ Ennek oka a próbák megszűnésében kepesendő; ezért olvasunk ezóta lopás, emberölés és hasonló esetében, a melyekben előbb istenítéletet alkalmaztak, megítélt eskükről. Például *Fejér*: IV. 1. 309. 310.; *Dessewffy okm.-tár*: 156. 158.

²⁾ Például *Kubinyi* i. m. I. 159. Azért az 1291. 32. t. cz. 100 egyénnel »infra vel supra« leteendő eskü díjáról szól. Különben III. Endre uralkodása idejében már az inquisitio alapján megítélt eskü intézménye is szerepel.

³⁾ »Cum vicini ad purgationem faciendam non veniunt, tunc mulier admittitur ad faciendam purgationem cum juramento.« Keresztúri községbeliek kiváltságának 4. pontja Endlichernél i. m. 469.

mindinkább egy újabb bizonyítási mód, az u. n. inquisitió foglalja el.

Az Árpádkori tanúbizonyossággal tudniillik, mely a tanúskodásra való jogi kötelezettséget nem ismerte, csak addig lehetett beérni, míg meglehetősen erősek voltak azon társadalmi kötelelékek, melyek a régibb korban az embereket összefűzték és a melyekből a tanúskodásra kényszerítő erkölcsi köteletség folyt. De midőn ezen régi nemzetségi, községi, vidéki kötelelékek a politikai, de különösen a rendi viszonyoknak a későbbi Árpád-korszakban átalakulása következtében erejüket veszíteni kezdték vagy teljes bomlás felé indultak, elégséges számú alkalmas tanúknak szerzése rendkívül nehezítve volt. Nem csak hogy folyvást kevesebben érezték a köteletséget, hogy valaki mellé tanúkul álljanak, hanem az embereket a tanúskodástól, kivált ha arra hatalmasabb egyén ellenében volt szükség, a tekintet saját érdekekre is gyakran visszatartóztatta. A sértettre nézve így rendkívül nehezzé vált a legigazságosabb ügyben is keresetét kellően megalapítani, mi természetszerűleg a jogsértéseket, de különösen a hatalmaskodást és birtokfoglalást tetemesen elősegítette. E bajon csak úgy lehetett segíteni, ha azok, kik a sértettnek tanúkul szolgálhattak volna, mert az ügyről tudtak vagy tudhattak, ennek érdekében vallomásra bíratnak.

Erre szolgált az u. n. *inquisitió*.

Az inquirálást a régi magyar jogi nyelv a *tudni* szóval fejezte ki, a tudakolni, kérdezősködés útján kitudni értelemben. »Alle prieff dy man nennet zu latein inquisitor, das ist zu teutsch eyn irforscher, in ungarischer sprach tudó« írja ép azért Budaváros u. n. törvénykönyvének 203-ik pontja,¹⁾ és Veres Balázs, Verbőczy legrégebb fordítója, a communis inquisitió eredményét köztudománynak mondja.²⁾ Mai jogi nyelvünknek megfelelőleg, vallatásnak vagy kutató eljárásnak is mondhatnók.

Az inquisitió-bizonyítás tudniillik a régi tanúbizonyítástól (*humanum testimonium*) ép ez irányban eltért, miért is az

¹⁾ V. ö. Budavárosának törvénykönyve 1245—1421-ből. Kiadták Michnay és Lichner. Pozsony, 1845.

²⁾ Veres Balázs fordítása, megjelent Debreczen, 1565.

okmányokban e ketten egymástól határozottan megkülönböztetvék. ¹⁾ A fő különbségek a következők: ²⁾

Az inquisitiót, a fél kérelme következtében, birói kiküldött eszközli, vagy a bíró maga az általa tartott bírósági gyűlésen, és pedig rendszerint a per megkezdése előtt, ennek megindítása céljából, csak kivételesen az u. n. közös tanúvallatást rendelik el a per folyamában.

Inquisitióra kizárólag a felperesnek van joga, alperest az nem illeti, és mindkét fél érdekében megejtendő inquisitió csupán a felperes beleegyezésével eszközölhető, míg a régi tanúbizonyítás tanúk és ellentanúk állítását egyformán megengedte.

Inquisitió alkalmával nem a fél az, ki a kikérdezendő tanúkat állítja, hanem a bíró, noha meghatározott körben fordul azokhoz, kiktől az ügyre nézve felvilágosítást vár, miért is míg a tanúbizonyosság egyazon ügyben a fél által csak egyszer volt nyújtható, vagyis abban elbukva, azt másokkal nem ismételhette, az inquisitiót a fél érdekében ismételni lehetett, azaz a vallatást újból más-más egyénekkel teljesíteni, sőt többszöri inquisitió a szabály.

A tanúbizonyításnak merően erősítő és a kihallgatást csak követő esküje helyébe az inquisitionál előleges eskü, vagy a mi ezzel hasonértékű, az alattvalói hűségi esküre való vonatkozással adott és igazmondásra irányzott ígéret lép, mely a bizonyítás tárgyával semmi viszonylatban nem áll. Ép azért nem a kihallgatottak esküje az, mely az inquisitionál a bizonyítást szolgáltatja, hanem azoknak vallomása. Az inquisitionál szereplő tanúkat az árpádkoriaktól méltán az esküdt melléknév által lehet megkülönböztetni.

Végére míg az Árpádkor tanúi mindig csak a fél mellett, ki őket tanuságra felhívta, vallhattak, az inquisitió a félre nézve,

¹⁾ V. ö. például Zichy okmányt. II. kötet 355. sz. a. okmányt, melyben a felperesekről mondatik »accionem eorundem nec litteris inquisitoriis declarabat, nec humano testimonio comprobare assumebat.«

²⁾ V. ö. e két tanúbizonyítási mód jellemzésére: Brunner H.: Zeugen und Inquisitionsbeweis der karolingischen Zeit. Wien, 1866.; és ugyanattól: Die Entstehung der Schwurgerichte, Berlin, 1872.

ki ezt kérte, kedvező úgy, mint kedvezőtlen eredményt szolgáltatathatott.

Szóval, az inquisitió-bizonyítás sokkal inkább az anyagi bizonyítás eszköze, mint a régi tanúbizonyítás volt. Ép azért annak alkalmazása jelentékeny haladást jelentett a magyar perjog terén, mely a régi tanúbizonyításra is átalakító hatással volt.

Ez inquisitió, a »rei veritatem inquirere«, már az Árpád-korszakban sem volt ismeretlen; a XIII. század okmányaiban többször találkozunk vele. Azonban eleinte azzal csak királyi közigazgatási vagy fiscalis célok érdekében éltek, várföldek hovatartozásának, várjobbágyi vagy várnépbeli állapotoknak és hasonlóknak kiderítése érdekében,¹⁾ sőt néha királyi jogok kiderítése céljából általános, az egész országra kiterjeszkedő inquisitiót rendeltek el, mint például a tatárjárás után. A XIII. század második felében az istenítéleteknek vagy próbáknek megszűnésével kezdik azt hatalmaskodások, emberölések és hasonlók kiderítésére is felhasználni²⁾ és az 1298-ki 45. és 46. törvénycikkelyek annak megtartási módjára nézve már általános intézkedéseket is tartalmaznak.³⁾ Rendes bizonyítási eszközzé azonban az inquisitió csak a XIV. század folyamán lesz.

De ha az inquisitió a XIV. századtól fogva hosszú időn át a magyar perjog rendes bizonyítási eszköze volt is, alkalma-

¹⁾ V. ö. *Knaut*: Monum. 311. l.; vagy Árpádk. új okmánytár VII. 290. l., hol áll, hogy István, egész Szlavónia bánja, Kálmán herczeg ideje óta elidegenített várföldeket »tam per occultam inquisitionem a jobagionibus, quam per publicum examen iudicii, secundum quod a Domino Rege habebamus in mandatis« visszaszed; továbbá Hazai okmányt. VI. 40. l.; Árpádk. új okmányt. II. 296.

²⁾ Ennek legrégibb példáját IV. Béla uralkodása végéről ismerem. Árpádk. új okm. VIII. 263. — Későbbi példák: *Zichy okm.* I. 75. 76. l.; *Dessewffy okm.* 152. l., sőt 1296-ból már egy és ugyanazon ügyben megtartott hármas inquisitiónak is példája van. Árpádk. új okmányt. X. 211—213. l.

³⁾ Nem egyezem Bartal György abbeli nézetével, hogy e cikkelyek Robert Károly korából valók, a mennyiben azok nyomait a XIII-ik század utolsó és a XIV-ik első éveei jogéletében már feltalálni lehet.

zási tere soha sem lehetett oly tágas, mint a hajdani tanúbizonyításé volt. Csak többé-kevésbé köztudomású tények, u. m. rendi, birtok-, községi, rokonsági állapotok, jogoknak, péld. vámjognak, gyakorlása, határkérdések, hatalmaskodások, pusztítások, okmányok elvesztése, egynémely bűnesetek s hasonlóképezhették az inquisitio tárgyát. Tulajdonképi jogviták eldöntésére az inquisitio nem volt alkalmas, ezeknél okmánybizonyítékra volt szükség.

Az inquisitio bizonyítással a magyar perjogban többfélekép lehetett élni és pedig az inquisitio feltételeit, alkalmazási módját és hatályát tekintve, háromféle inquisitiót különböztettek meg, u. m. a felperes kérelmére, tehát csupán *egyoldalúlag elrendelt inquisitiót (inquisitio simplex)*, a közös vallatást (*communis inquisitio*) és végre a *gyűlési vallatást (inquisitio generalis)*, mely utóbbit bizonyítási jury-nek lehet mondani. A két utóbbi inquisitio egybekötéséből pedig az u. n. inquisitio per modum proclamatae congregationis indult ki.

Az inquisitio e különböző neveit külön-külön kell tárgyalnunk.

2. A felperesi inquisitio.

Az egyoldalú inquisitio mindig csak a kereset megalapítására szolgált. Oly esetekben tehát, melyekben a kereset tárgya inquisitio útján kideríthető volt, a fél, ki keresetet indítani akart, az ügy rendes bírójához fordúlt, az inquisitionnak részére elrendelését kérve.

A megye, a hozzája tartozó ügyekben, az inquisitiót a fél kérelmére egyszerűen elrendelhetette, egyik szolgabíróját és esküdtjét annak eszközlésére kiküldve, kik küldetésök igazolására az ispáni vagy hatósági pecsétet magokkal vitték, melyet visszahozva jelentést tettek. ¹⁾

A királyi, báni és vajdai curiákba tartozó perekben azonban, hogy az előzetes inquisitio megejthető legyen, parancslevélre (*litterae inquisitoriae*) volt szükség, melyet az 1351. 23.

¹⁾ Ezt már az 1298. 45. és 46. t. cz.-ek meghagyják, melyek a megyénként a király által e végre kirendelendő egyének sorából adott esetben kiküldötteknek a király által adott pecsétről szólnak. Lásd ennek példáját későbbi időből. Dessewffy okm. 333. l.

t. cz. értelmében, csak a király, nádor és országbíró adhattak,¹⁾ de találkozunk a bán, vajda, tárnokmester, a királyi kápolna ispánja, vagy ezek helyetteseik által kiállított ily tartalmú parancsokkal is,²⁾ és midőn Zsigmond király 1401-ben fogságban volt, az országnagyok, hivatkozással az ország szent koronájának reájok átszállott joghatóságára, adtak ki ily értelmű parancsot.³⁾

E parancs majd a megyéhez, a melynek területén az inquirendó esemény történt volt, vagy a hová az inquisitió tárgya tartozott, volt intézve, azt felszólítva, hogy küldjön ki kebeléből egy vagy két egyént, kik a megjelölt irányban a kutatást teljesítsék és annak eredményéről jelentést tegyenek;⁴⁾ majd pedig a parancs az illető megyében eljárni hivatott hiteles helynek, káptalannak vagy konventnek szólott,⁵⁾ azt felhíva, hogy a megnevezett királyi (nádori s. a. t.) ember mellé, kinek megyebelinek kellett lennie, sőt az 1486. 10. t. cz. követeléséhez képest jó birtokúnak is,⁶⁾ bizonyosságul adja embe-rét, hogy amaz a szükséges kutatást hitelesen végezhesse, a

¹⁾ »Quod inquisitiones non possint fieri per alium modum, nisi mediantibus litteris regalibus, vel Palatini aut Judicis curiae Regiae« mond az idézett törvényezikkely.

²⁾ V. ö. Fejér IX. 2. 183. 184. l.; Zichy okm. I. 523.; Székely okl. I. 112—115.

³⁾ »Praelati, Barones et regni Hungariae procures universi« adnak ki ily parancsot »auctoritate jurisdictionis sacrae Coronae regni committentes.« Hazai okm. VII. 431.

⁴⁾ Lásd ennek formuláját. Zichy okm. III. 37.

⁵⁾ »Et Capitulum testimonium de propinquioribus Capitulis abducatur, ad citandum vel ad inquirendum« rendeli az 1351. 22. t. cz. 1-ső §-a.

⁶⁾ Az 1486. 8. t. cz. értelmében mindenik megye köteleztetett 8—12, sőt a szükséghez képest több egyént is választani, kik az inquisitiók, statutiók és egyéb végrehajtási cselekvényeknél királyi emberekül működjenek, mely tiszttet 25 márka bírság terhe alatt a megválasztottak elfogadni és egy éven át viselni kötelesek voltak; és mind ők, mind pedig a szintén egy év tartamára megválasztott káptalani vagy konventi emberek szabályszerűen felelőskedtek. V. ö. ezzel szemben az 1492. 53. t. cz.; a káptalani és királyi embereknel megkívántató kellékekről részletesen intézkedik még az 1492. 43. t. cz.

melynek eredményéről a kiküldő hiteles hely tudósító-levelet adjon.¹⁾

Az ily parancslevél (*litterae inquisitoriae*), melynek kiadásáért a kisebb királyi kancellariában tízenkét denár volt fizetendő,²⁾ mindig csak egy meghatározott, abban előadott ügyre nézve birt hatálylyal; kivételesen azonban oly egyének vagy testületeknek, kik, mert terjedelmes birtokaik voltak, gyakrabban jutottak azon helyzetbe, hogy inquisitiót kellett kérniök, a királyi kancellária egy évre vagy rövidebb időre is szóló,³⁾ általános tartalmú parancslevelet (*litterae annuales, generales*) állított ki, mely nem csupán az év folyamában meg-ejtendő inquisitiók, hanem perbehívás, tilalmazás, határjárás és bármely hason perbeli eljárás (*causales processus*) eszközzésére adott valamely káptalannak vagy konventnek általános meghagyást, valahányszor t. i. arra az illető fél felszólítja.⁴⁾ Az ily általános parancslevélnek, melyben mindig több királyi ember volt megnevezve, kiadását, legalább egyháziak részére, az 1447. 14. törvénycikk tilalmazá,⁵⁾ és úgy látszik, hogy azóta használata egyáltalán megszűnt.

Az inquisitiót elrendelő parancsnak rendszerint csak egy megye lakosaira volt hatálya, mert ha az ügy több megyében való kutatást követelt, akkor, noha ellenkező példák nem hiányoznak,⁶⁾ mindenik megyére vonatkozólag külön királyi és hiteles helyi embert (*fidedignitas*) küldtek ki. Ha az inquirálás a megye egész területén eszközzendő volt, akkor azt a királyi és káptalani ember együttesen, a megyében körüljárva (simul

¹⁾ Az 1435. 10. t. cz. szerint a végrehajtásnál eljáró hiteles személynek az eltartáson kívül 12 nagyobb denár járt napidíjúl.

²⁾ 1435. 11.; 1486. 76. 1492. 98. törvénycikkek.

³⁾ Például Töttös mester, lévai várnagy és barsi ispánnak két hónapra szóló ily levelet adtak. Zichy okm. I. 543. l.

⁴⁾ V. ö. például Zichy okm. II. 80. 81. és 287. 288. l.; vagy péld. a fehérvári egyház számára adott *litterae generales*-t Fejérmél IX. 5. 278.

⁵⁾ »Item: *litterae annuales Ecclesiis, et viris ecclesiasticis alterius non dentur*«, mond az 1447. 14. t. cz. Lásd *Kovachich*: *Sylloge decretorum* I. 121. l.

⁶⁾ Például Zichy okm. II. 408. 409. l.; Hazai okm. VII. 397. sz. okm. — Úgy látszik, hogy ez leginkább csak akkor fordult elő, ha mind a két megye egy hiteles hely hivatali területéhez tartozott.

procedendo et girando) teljesítették,¹⁾ de a legtöbb esetben az csak egy kisebb, t. i. a felkutatandó cselekvény vagy állapot színhelyéhez szomszédos területen tartózkodókra szorítkozott. Különben az inquisitiót nem kellett épen a hely színén eszközölni, sőt még a megyének, a melynek lakosai kikérdezendők voltak, területén sem, hanem az mindenütt, hol a megyebeliek kötelességszerűleg tömegesen jelen voltak, foganatosítható volt. Ép azért nemcsak a megyében körüljárva, hanem a megyei sedrián, vagy pedig a történetesen tartott közgyűlésen jelenlevő megyebelieknél is lehetett inquirálni, sőt az illető megyei közönségnek a királyi táborban,²⁾ az octavalis törvényszéken³⁾ vagy pedig az országgyűlésen jelenlevő tagjainál megejtett inquisitiokról is olvashatni, mely utóbbit, t. i. az országgyűlésen jelenlevő megyebelieknél való inquirálást mindig királyi, nádori és országbírói emberek együttesen teljesítették, még pedig káptalani bizonyosság nélkül.⁴⁾

A kiküldött hiteles emberek tisztokben mindig együttesen tartoztak eljárni (simul procedere),⁵⁾ feladatukat pedig, a való tényállást (veritatem) kideríteni vagy szemle (fide oculata)⁶⁾ vagy pedig felvilágosítást adni alkalmas egyéneknél

¹⁾ V. ö. Hazai okm.-tár III. 182. és 183. l.

²⁾ Nagy Lajos egy 1345-ki (dd.^o in descensu nostro in Kalkochfen Sabb. pr. p. f. divisionis Apost.) oklevelében intézkedik egy ügyben, miután annak mívoltáról »ex diligenti et fideli requisitione fidelium nobilium nostrorum antedicti Comitatus de Torna et etiam aliorum quamplurium nobilium in dicto nostro exercitu adhaerentium« meggyőződött. A Hamvay okmányok között a m. n. Múzeumban.

³⁾ Így Gara nádor 1379-ben írja, hogy a nádori ember, a királyi és országbírói emberrel egyetemben egy ügyben »hic in civitate Wissegradiensí, simul procedendo, ab omnibus et specialiter a nobilibus Comitatus de Zabouch, qui ad exsequendas causas eorum huc in Wissegrad venissent, talem de subsequentibus scivissent meram et omnimodam veritatem.« Kállay levéltár a m. n. Múzeumban.

⁴⁾ Lásd ennek példáját Dessewffy okm. 415. és 416. l.; v. 1466-ból N. Reg. Acta 359. Fasc. 12. a kincstári levéltárban. És ennek példája Kovachich Vestig. Comitior. 439. 440. l.

⁵⁾ V. ö. Zichy okm. II. 542. l.

⁶⁾ Lásd Dessewffy okm. 289. 290. l.; vagy egy másik okmányt 1366-ból, mely szerint az inquisitióra kiküldöttek jelentik, hogy ők egy megvert jobbágyot »semivivum in lecto jacere vidissent fide oculata.« A nem regisztrált iratok között a m. n. Múzeumban.

való kérdezősködés útján érhettek el. Ezt a parancslevél szavaihoz képest, nyíltan úgy mint titkon (palam et occulte; palam et latenter) teljesíthették és ép e titokszerű eljárás lehetősége, melynek határt csak a gyónási titok megőrzésének kötelessége szabott, ¹⁾ az, mi az egyoldalú inquisitionnak egyik legsajátosabb jellemvonása, melyet az inquisitió egyéb nemeinél nem találunk. Kérdéseivel a kiküldött bírósági vagy megyei ember csupán azokhoz fordulhatott, kiktől tudakolni nem csak illő és szabad volt (decet et licet), hanem hasznosnak (opportunum) is ígérkezett. ²⁾ A nemre itt, legalább később, ³⁾ nem tekintettek, valamint határozott rendi állásra sem. Férfiakat és nőket, nemeseket úgy mint nem nemeseket, világiakat valamint papi egyéneket, feltéve, hogy megyebeliek (comprovinciales), egyaránt lehetett vallatni ⁴⁾ és csupán szabad állapotúaknak (liberae conditionis) kellett lenniök, miért is jobbágyokat és szolgákat, legalább nemesek és szabadok ügyeiben, kihallgatni nem lehetett. ⁵⁾ Hogy a különben arra alkalmas egyének közül kiket vallassanak, ez rendszerint az azzal megbízott személyek belátására volt hagyva, azonban nem ritkán a bírói meghagyás bizonyos állapotú egyéneknek, mint a szomszédok és határosoknak, a községbeliek vagy nemzetségbelieknek, ⁶⁾ vagy az alispán és

¹⁾ Azért jelenti a pécsi káptalan a hatalmaskodás iránt tartott inquisitióról III. Endrének »Super facto autem mortis sacris canonis nobis inhibentibus, quia non rescribimus, vestra regia Majestas nos dignetur habere excusatos« 1296. nov. 20. Dessewffy okm. 152. l.

²⁾ V. ö. Zichy okm. IV. 363. 364. l. és lásd a következő jegyzetet.

³⁾ »In dicto Comitatu Tolnensi simul procedendo, ab omnibus nobilibus et ignobilibus ac alterius status et conditionis dicti Comitatus utriusque sexus hominibus, a quibus decens et opportunum fuisset, palam et occulte«, hogy egy vár occupálása ügyében inquirált, jelenti 1469-ben a fehérvári káptalan az országbírónak. Kincstári levéltár N. R. A. 1555. fasc. 59. sz. és U. o. N. R. A. 1557. 69. sz. a. hasonló példa 1482-ből.

⁴⁾ Hogy papokat is kihallgattak, erre nézve v. ö. Zichy okm. II. 52. l., hol mondatik, hogy »a nobilibus et ignobilibus, clericis et laicis, palam et occulte diligenter inquirendo et investigando, habendo Deum prae oculis absque scrupulo cuiusvis falsitatis« jártak el.

⁵⁾ V. ö. Zichy okm. I. 356. 357. l., és azért rendszerint kiemeltetik, hogy liberae conditionis homines kérdezettek ki.

⁶⁾ A szepesi káptalan egyik 1354-ki jelentésében írja, hogy ő inquirált többeknél »specialiter vicinis et commetaneis, ac proximis et consanguineis.« Fejér IX. 2. 337. l. és v. ö. Zichy okm. III. 122. 123. l.

szolgabiráknak¹⁾ megkérdezését még különösen is elrendelte. Az oly inquisitió ellen pedig, mely e meghagyást figyelembe nem vette, vagy a melynél a kiküldöttek részrehajlóan, tudniillik az érdekeltnak csupán ellenségeit hallgatva ki, jártak el, mint helytelenül (nequitiose) eszközölt ellen, a királyi curiában vizsgálatot és orvoslást lehetett kérni.²⁾

Vallani az inquisitió alá tartozó ügyekben közkötelesség volt, melylyel mindenki a király irányában köteles hűségnek fogva tartozott. Úgy látszik, hogy e vallomást kezdetben csak is hivatkozással e hűségre (ad fidelitatem regi et Coronae debitam), mely igazmondásra kötelez, követelték, legalább azt egy ízben felemlítve találjuk,³⁾ míg előzetes eskünek letevéséről Mátyás uralkodása végéig nem olvasunk. Csak az 1486. 10. t. cz. hagyja meg határozottan, hogy a vallatást megelőzőleg az illetőktől szoros eskü követelendő az iránt, hogy a mit tőlök kérdeznek, arról igaz vallomást tesznek és ép azért, míg azelőtt többeknek együttes kihallgatása is megengedve volt, sőt mindnyájokat egy helyre is összehívhatták,⁴⁾ az említett törvénycikk az egyénenkinti vallatást szabja elő.

A parancs-levelek a kérdéses ügy mibenlétének teljes (omnimodam veritatem), szorgos (diligenter) és hű (fideliter) kipuhatolását és pedig Istennek mindig szem előtt tartásával,⁵⁾ rendelik el, a nélkül, hogy bárminemű formaságokat előszabnának. Kérdéseiket tehát a vizsgálatra kiküldöttek szabadon, az ügy természetéhez képest formulázhatták és velők

¹⁾ Erzsébet királyné 1361-ben a leleszi konventet inquirálásra kiküldvén, világosan meghagyja, hogy »specialiter in sede judiciaria a Vicecomitibus et iudicibus nobilium« tudakoljanak. Kállay levéltár. a m. n. Múzeumban.

²⁾ Illyenről van említés Zichy okm. III. 52. 53. l. és Róbert Károly 1338-ban új inquirálást rendel el, mivel az előbbiben »non omnes, a quibus decussisset et licuisset scire omnimodam veritatem, sed adversarii et insidiatores dictorum filiorum Durugh in dicta inquisitione requisiti extitissent.« Kállay levélt. a m. n. Múzeumban.

³⁾ V. ö. Zichy okm. III. 149. 150. l.

⁴⁾ V. ö. Zichy okm. II. 600. l., hol a nagyváradi káptalan jelenti, hogy az illetőknél »communiter et divisim« inquirált. Továbbá Zichy okm. I. 452—454.

⁵⁾ V. ö. Zichy okm. II. 52. l.

annyi egyénhez fordulhattak, valahánynak kihallgatása kívánatosnak látszott. De hogy meggyőződéseket a panaszlott vagy felhozott tény valóságáról vagy valótanságáról kizárólag csak tudomásból adott feleletekre alapíthatták-e vagy pedig a hallomás alapján adottakat is figyelembe lehetett-e venniök, az egyszerű inquisitióra vonatkozólag a kútfők nem említik; az oly nagy számban fentartott tudósító levelek közül csak egyetlenegyben találtam kiemelve, hogy a vallatott egyének egyike csupán hallomás alapján (ex auditu) vallott.

Vizsgálatukat befejezve, a kiküldöttek a hiteles helynek, melynek bizonyossága abban eljáró volt, vagy pedig a kiküldő megyének arról jelentést tettek, még pedig, legalább a későbbi időben, hit alatt. Ezt az 1486. 8. törvényczikk különösen elrendelte, és a hamis jelentést tevőket tisztók, sőt becsületességök elvesztésével sújtani parancsolta. ¹⁾ A jelentés alapján készült a vizsgálatot elrendelt bíróságnak szóló tudósítólevél. Ezt, melyért a hiteles helynek tizenkét, ²⁾ később huszonnégy denárt fizettek, ³⁾ mindig az inquisitiót elrendelő parancs belefoglalásával adták ki, a melyben a vizsgálat útján igazolandó panasz vagy állítás részletesen előadva volt; ⁴⁾ csak az esetben, ha a vallatás általános parancs (litterae annuales) alapján eszközölt volt, kellett a hiteles helynek tudósító levelében a vizsgálat tárgyát részletesen és saját szavaival megjelölni. ⁵⁾ A tudósítás azonban nem bocsátkozott a vizsgálat részleteinek előadásába, nem a feltett kérdéseknek, a nyert válaszoknak, a vallott egyének neveinek és hitelességének felsorolásába, hanem egyszerűen csak azt jelentette, vajjon a vizsgálat tárgyává tett panasz vagy állítás valódinak találtatott-e vagy pedig nem. Az 1486. 10. törvényczikk szerint azonban a tudósítólevélben a vallók névszerint elősorolandók és hovávalóságuk, vagy ha jobbagyok földes uraságuk vagy egyéb állásuk és vallomásuk is följegyzendő;

¹⁾ Ezt még részletesebben állapítja meg az 1492. 43. törvényczikk.

²⁾ 1435. 10. törvényczikk.

³⁾ V. ö. az 1492. 95. t. cz., mely rendeli: »Pro qualibet littera inquisitoria, sive patenti, sive clausa, denarii viginti quatuor.«

⁴⁾ Lásd ennek példajakép Zichy okm. II. 51. 52.

⁵⁾ Lásd ennek példajakép. Hazai okm. IV. 199. l.

de mindamellettt a tudósításokat továbbra is a régi mód szerint adják ki.¹⁾

Ily inquisitiót egyazon ügyben legfeljebb hármat volt szokás kérni, melyek egyikét az érdekelt megyével végeztették, kettőt pedig külön-külön kiküldött királyi vagy bírósági emberek által, kik más-más hiteles helynek bizonyosságától kisérve jár-
tak el.²⁾ Kivételesen azonban négy,³⁾ sőt hat inquisitió⁴⁾ megtartásáról is olvasunk. Célja ennek: nagyobb bizonyosság-
nak a kérdéses ügyben megszerzése volt vagy ugyanazon sze-
mélyeknek több oldalról való megkérdezése vagy pedig töb-
beknél való tudakolás útján. A XIV. század végétől fogva szo-
kásba jött, első példáját 1375-ből ismerem,⁵⁾ hogy az inquisi-
tiók egyikével a perbehívást (evocatio) is összekötötték, a mihez
az 1444. és 1445-ki törvényhozások óta az u. n. insinuatió-t csa-
tolták volt.⁶⁾

Az egyszerű inquisitió, mely sokban hasonlított a francia
enquête-hez, a mint azt IX. vagy Szent Lajos szabályozta volt,⁷⁾
csak hogy a kánonjogi felfogás rajta még érezhetőbb, csupán a
panasz megalapítására szolgált, minek hatását az inquisitiók
száma csak növelte. Három inquisitiónak egybehangzó eredmé-
nye tekintetett csak a régi tanubizonyítással (humanum testi-
monium) felérőnek,⁸⁾ és az ország szokása szerint, azon ügyek

¹⁾ Különben az említett törvénycikk fogalmazása nem enged biz-
tos következtetést vonnunk, vajjon annak rendelkezései az egyszerű vagy
pedig a közös vallatásra vonatkoznak-e?

²⁾ Lásd ennek példáját Zichy okm. III. 605—609. l., minek tanú-
sága szerint egyazon ügyben Szabolcsmegye, a jászói és a leleszi kon-
ventek eljárak. Különben van annak példája is, hogy mind a három
inquisitiót hiteles helyek végezték. V. ö. Zichy okm. III. 374—379. l.

³⁾ V. ö. Dessewffy okm. 278. 279. l.

⁴⁾ V. ö. Zichy okm. III. 328—331. l.

⁵⁾ V. ö. Zichy III. 606 l., v. Fejér IX. 5. 69. l.

⁶⁾ 1444. 27. és 1445. 12. Art.

⁷⁾ V. ö. erre nézve e király ordonnance-ait és établissemens-jait.

⁸⁾ Azért írja Pál országbíró (1345) »Unde quia praemissae duae
litterae inquisitionales ad probationem dictae causae loco humani
testimonii faciendum effectuablem juxta regni consuetudinem insufficien-
tes fore existebant;« az esküt tehát leszállítja. Fejér IX. 1. 339. Ellenben
ugyanaz 1333-ban egy három inquisitoriá-val bizonyított keresetben
»unde quia idem frater Gregorius prior (a felperes) praemissam assertio-

vagy bántalmak, melyek a per folyama alatt (*lite pendente*) az idézettek ellen támasztattak vagy elkövetettek, feltéve, hogy három vallatási tanúlevéllel bebizonyítvák, minden egyéb ügyek előtt tárgyalandók voltak. ¹⁾

3. A közös tanúvallatás (*communis inquisitio*.)

Az inquisitiókkal megalapított kereset, a vétség alapján indított keresetnek, vagyis a *delict*-keresetnek minőségével bírt, a melylyel tudniillik a felperes az alperest vádolja, hogy ő erőszakosság, bitorlás, foglalás, eltitkolás által vagy más hasonló módon magának jogtalan hasznot szerzett, viszont felperesnek jogtalan kárt okozott. E keresetekben ép azért a felperesnek inquisitiókkal támogatott állítása ellenében, az alperes egyszerűen jogi ártatlanságára hivatkozott, arra tudniillik, hogy ő, a mint Róbert Károly uralkodása végétől innen az idevágó formula hangzott, »in premissa totali actione et aquisitione actoris innocens sit penitus et immunis.« ²⁾ Ártatlanságát alperes vagy bajvivással bizonyíthatta, vagy pedig esküvel, u. n. tisztító esküvel, vagy végtére ajánlhatta, hogy az ügy tanúk és ellentanúk állításával, tehát a régi perjog tanúbizonyysága alapján, döntessék el. Ha ezen, mindkét fél által nyújtandó tanúbizonyítást az inquisitio elveinek megfelelőleg előlegesen megesketett tanúk, káptalani és bírósági ember által eszközölt vallatás formájában, nyújtották, ezt a közös tanúvallatás vagyis *communis inquisitio*-nak mondták.

A közös inquisitio legrégibb példáját 1335-ből ismerem, ³⁾ de Róbert Károly uralkodása alatt, sőt még Nagy Lajos uralkodása első éveiben is, az árpádkori tanúbizony-

nem humano testimonio comprobare non assumpmebat, ipsaeque litterae inquisitionales *satis efficax* documentum declarabant in praemissis« az alperesnek teljeserejű esküt ítél meg. Kállay levélt. Múzeum.

¹⁾ »Unde cum Regni ab antiquo approbata consvetudine exigente causas et actiones actorum, causae et injuriae, citatis lite pendente factae et tribus litteris inquisitoriis, ut praemisimus comprobatae, soleant posttergare«, írja Sándor országbíró egyik 1326-ki ítéletlevelében. Zichy okm. I. 292.

²⁾ Sok más példa helyett lásd Zichy okm. III. 316., v. U. o. 558. l.

³⁾ V. ö. Zichy okm. I. 451—454.

ság még a régi formájában is előfordúl,¹⁾ és csak a XIV. század második felében szorítja ki azt teljesen a közös inquisitió.

Az inquisitió e nemét mindig csak a per folyamában rendelték el. Ezt a bíróság előleges felperesi inquisitió nélkül is megtehetette, ha a felek abban megegyeztek,²⁾ de birtok, különösen határperekben egészen önhatalmúlág is, ha a felmutatott okmányok alapján el nem igazodhatott.³⁾ Zsigmond király azonban meghagyta, hogy a fiskus és az egyházak pereiben, azok akarátja ellenére, közös inquisitiónak helye soha se lehessen,⁴⁾ mit Mátyás király 1459-ben a pálosoknak még különös kiváltságkép biztosított.⁵⁾ A felperesi inquisitiók alapján megindított perekben azonban a közös tanúvallatást ugyan kérni lehetett, de azt a bíróság csak mindkét fél beleegyezésével rendelhette el.

Az alperes tudniillik akkor ajánlotta maga részéről a közös inquisitiót, ha úgy volt meggyőződve, hogy ártatlansága mellett elég számú alkalmas tanúkat állíthat és így az általa különben is leteendő eskü terhén jelentékenyen könnyíthet. A felperes azonban, ki a bíróság által számára megejtett inquisitiók útján az alperes vétkessége gyanuját már megállapította, nem volt köteles ez előnyt, a közös inquisitióba bocsátkozva, veszni engedni, hanem követelhetette, hogy az alperes a felperesi inquisitiókhoz mértén magát tisztázza. Csak akkor egyezett

¹⁾ Péld. Dessewffy 237. l.; Fejér IX. I. 546—550. Legkésőbbi példája 1377-ből Fejér IX. 6. 225—235.

²⁾ Lásd péld. Fehér IX. 7. 264—276. és Fejér IX. 5. 352—353.

³⁾ Például Zichy okm. I. 451—454.

⁴⁾ Meghagyja tudniillik az ország minden birájának, hogy minden perben »inter nos et ipsarum ecclesiarum Praelatos et Rectores cuiuscunque ordinis et dignitatis existant et inter quoslibet nostros regnicolas communes inquisitiones per quempiam ipsorum iudicum et justitiariorum praefati Regni nostri ad instantiam et ob favorem quoruncunque regnicolarum nostrorum, invitis nobis, ipsisque Praelatis et Rectoribus dictarum Ecclesiarum nequaquam judicari et celebrari committi debeant modo aliquali. Fejér X. 6. 610. l.

⁵⁾ Hivatkozással Zsigmond 1424-ki idézett rendeletére adja ki a király ez újabb rendeletét. Országos levélt. Acta Paulin. Fasc. priv. 6. szám alatt.

tehát a felperes a közös tanúvallatásba, ha bizott abban, hogy keresetét alkalmas és elégséges számú tanúkkal is igazolhatja. A felperesnek vonakodása tehát ügyét a közös inquisitióra bízni természetszerűleg csökkentette a hitet annak igazságos voltában, míg viszont az alperes készsége abba belebocsátkozni, ártatlanságát valószínűbbé tette, ennek bizonyítási terhéért számára szükségkép könnyítette.

De viszont a felperes is, ha ugy volt meggyőződve, hogy általa állítandó tanúkkal is legyőzheti ellenfelét, kívánhatta a közös inquisitió elrendelését,¹⁾ mivel ez neki módot nyújtott az ellenfelére vetett gyanút fokozhatni és ez által a tisztító eskü letetését az alperesre nézve nehezíteni. Idővel azonban a törvények egyes esetekben a felperesnek jogot adtak közös inquisitiót egyenesen követelhetni, az alperes akarata ellenére is. Az 1464. 28. törvényczikk azoknak adja e jogot, kiknek nemesi vagy egyházi curiá-jokban erőszakosan megszállottak vagy templomaikat feltörték,²⁾ mit az 1471. 9. törvényczikk ismételt; az 1471. 28. törvényczikk pedig rendeli, hogy a nemesnek megöletésével vádlott ne tisztázhassa magát pusztá esküjével, hanem csak bajvivással vagy közös inquisitió útján.³⁾

Az eljárás, melyet az inquisitió e neménél követtek, az Anjou- és Zsigmond-korban a következő volt:

---

¹⁾ Példa 1377-ből Fejérmél IX. 7. 391—395. l., hol az alperes a felperes ajánlotta közös inquisitiót »in sua innocuositate« nem fogadja el. Különbben későbbi időből is, t. i. 1503-ból, van erre példa, midőn a felperes »in verificationem actionis ipsorum praenotatae ad veridicam attestationem vicinorum et commetaneorum praedicti Castri Solmos, nobiliumque comprovincialium praedicti Comitatus Orodienensis per formam communis inquisitionis fiendae submittebat;« de alperes az ajánlatot el nem fogadta. Ország. levélt. N. R. A. 1560. Fasc. 49.

²⁾ »Si tempore exercitus, vel alias quandocunque, aliqui in domibus, et curiis nobilium aut personarum ecclesiasticarum, praeter voluntatem eorum descenderent, aut ecclesias confringerent; tales evocentur ad octavas cum insinuatione. §. 1. Ex parte quorum, si *agens* voluerit, non aliter, nisi mediante via communis inquisitionis impenderetur iudicium et justitia. 1464. 28. t. cz.

³⁾ Az 1471. 28. t. cz. 5. §-a ez esetekre vonatkozólag mondja: »Ita tamen, quod in causam attractus suam innocentiam nunquam juramento, sed communi inquisitione, aut duellari certamine expurgare valeat.«

A közös inquisitiót elrendelő parancsot, melynek kiadásáért a kisebb királyi kancelláriában száz denár volt fizetendő,¹⁾ mindig az arra hivatott hiteles helyhez intézték, ezt felhíva, hogy küldjön ki kebeléből mindenik peres fél részére külön embert, kiknek bizonyága mellett a szintén felenkint külön kirendelt királyi (nádori) emberek a vizsgálatot teljesítsék.²⁾

A vizsgálat, akár hatalmaskodási, akár birtokjogi ügyekről volt szó, mindig a hely színén, a parancslevélben e végre kitűzött napon volt eszközendő, jelenlétében a feleknek vagy törvényes meghatalmazottjaiknak,³⁾ de ha a peres felek egyike el is maradt volna, az inquisitiót a megjelent fél javára még is megtartották.⁴⁾ Hivatalosak erre első sorban a szomszédok és határosok, továbbá a megyebeli nemesek, és végtére a megye egyébrendű lakosai is voltak,⁵⁾ de ezeket, a mennyiben őket tanúkul kívánták használni, a felek hívták fel és vezették őket⁶⁾ az inquisitió színhelyére, de megjelenésre őket kényszeríteni e korszakban még nem lehetett.

A kitűzött helyen és napon egybegyültek körében együttesen megjelenve és helyet fogva (pariter consedentes), a kiküldött négy hiteles személyek a vizsgálatot rendszerint azzal

¹⁾ Lásd az 1435. 11. és az 1486. 76. t. cz.

²⁾ V. ö. Zichy okm. II. 329—340. l.

³⁾ V. ö. Zichy okm. I. 451—454. l.

⁴⁾ Mint ezt péld. 1395-ben a leleszi convent István nádornak jelenté, midőn Kállay Miklós, mint alperes, a közös inquisitióra meg nem jelent. Kállay levéltár. M. n. Múzeum.

⁵⁾ Azért áll például a megelőző jegyzetben idézett nádori parancslevélben, hogy a felek az ügyet »ad viridicam attestationem vicinorum et commetaneorum nobiliumque suorum conprovincialium per formam communis inquisitionis fiendam submittere« készek voltak.

⁶⁾ Azért áll a communis inquisitio-t elrendelő parancslevelekben állandó formulakép, hogy a kiküldöttek inquiráljanak: »primo a vicinis et commetaneis dictae possessionis N. N. et demum a nobilibus conprovincialibus *per ipsas partes* illic convocandis.« 1395. évi okm. a Kállay levélt. Vagy az mondatik, hogy a felek »infrascriptos vicinos scilicet et commetaneos ac conprovinciales et aliarum partium ibidem statuissent.« Zichy okm. III. 564. Sőt a későbbi oklevelekben a formula így is szól: »vicinis et commetaneis. . . . *per ipsas partes vel earum alteram* inibi legitime convocandis. 1494-ki okm. a Forgách levéltárban. M. n. Múzeum.

nyitották meg, hogy a vizsgálati parancsot, határperекnél pedig még a felek okmányait is felolvastatták, mire az utóbbi esetben a határjárás (reambulatio) és a becslés következtek.¹⁾

Egyébiránt mindjárt az ügy megvizsgálásához fogtak. Az inquisitiót elrendelt parancs szorosan meghagyta, hogy a hiteles személyek mindig Istent szemök előtt tartva és minden részrehajlást gyűlölséget és kedvezést mellőzve járjanak el tisztökben, a kihallgatandó tanúktól pedig Istenben való hitökre és a király s szent koronája irányában köteles hűségökre,²⁾ sőt Zsigmond korától fogva a feszület megérintésével is tett,³⁾ igazmondási ígéretet vagyis esküt követeljenek, melyet azonban együttesen tettek le. Szabályszerűen a felperes mellett vallani kész tanúkat hallgatták ki előbb és azután külön az alperes ellentanút,⁴⁾ mindig tudakolva, vajjon tudomásból (ex scitu) vagy pedig csupán hallomás alapján (ex auditu) vallanak-e, határozott különbséget téve, mint ez a francia enquête-nél is előfordult, a testes de scientia és a testes de credentia között.⁵⁾ Netáni kifogásait az egyes tanúk ellenében az ellenfél ekkor mindjárt jelezni tartozott és őket azok alapján a tanúzástól eltiltani,⁶⁾ de azok alapossága felett a bíróság határozott.

A tanúk ugyan egyenkint vallottak, de nem volt szükséges, hogy egészen önálló vallomást tegyenek, hanem csatkozhattak a már vallott tanúk vallomásához is.⁷⁾ Egy nap alatt az inquisitiót be kellett fejezni, legalább rendszerint azt

¹⁾ V. ö. Zichy okm. II. 336. l.

²⁾ »Ad fidem eorum Deo debitam, fidelitatemque Domino nostro Regi et suo sacro dyademati observandam, odio, favore et timore partium postpositis« szöveget az idevágó formula. 1395-ki okm. Kállay levélt.

³⁾ V. ö. Dessewfy okm. 367. 368. l.

⁴⁾ V. ö. például Zichy okm. II. 336. l. »Et quia in hac causa dictus Thomas Vajvoda actor fore dinoscitur, ideo ipsi« (t. i. az ő tanúi) előbb hallgattattak ki, írja ép azért az egri káptalan egyik 1342-ki tudósítólevele.

⁵⁾ V. ö. *Schwalbach Theod.*: Der Civilprocess des Pariser Parlements nach dem »Stilus« Du Brueils. Freiburg und Tübingen 1881.; és *Brunner H.*: Die Entstehung der Schwurgerichte. 345—396. l.

⁶⁾ V. ö. Fejér IX. 5. 351—359.

⁷⁾ V. ö. Zichy okm. I. 451—454.

másnap folytatni nem lehetett ¹⁾ és határozottan megkivánta-tott, hogy az a kitűzött helyen és nyilvánosan történjék, miért is, midőn egy ily inquisitió alkalmával az egyik fél állítá, hogy házában volnának még, kik mellette tanúságot tenni készek (attestatores), de kik az ellenfél előtti félelemből a hely színére jönni nem akarnak, a kiket tehát ott kellene kihallgatni, ezt mint szabályellenest megtagadták. ²⁾

Az inquisitió befejezése után a kiküldöttek, a bizony-sá-gát adott hiteles helyhez visszatérve, eljárásukról jelentést tet-tek, melynek értelmében a tudósítólevelet szerkesztették. Ennek tartalma az egyszerű inquisitióról adatni szokott tudósítóleve-lekétől lényegesen eltért. Abban tudniillik, hogy az inquisitió-nak nem csupán eredményéről, hanem az annál követett eljá-rásról is részletes jelentést adott. A tudósítólevél ugyanis rész-letesen felsorolta a vallatot tanúk neveit, sőt néha még birtokai-kat is; kiemelte továbbá, vajjon a tanúk mint szomszédok, köz-ségbeliek, vagy pedig mint megyebeliek vallottak-e, vajjon rendi állásukra nézve nemesek-e vagy nem; és felemlítette végtére azt is, hogy kik vallottak tudomásból és kik csak hallomás alapján, sőt néha az egyes vallomások is idézvék. ³⁾ Mindez tud-niillik a tanubizonyosság értékének megítélésére fontossággal birt. E tudósítólevélhez, melynek kiadásáért a hiteles hely száz denárt vehetett, ⁴⁾ az ítélet-levelet, melylyel a közös inquisitió elrendeltetett, eredetiben visszacsatolni kellett, miután az elébb a káptalan vagy konvent pecsétjével megpecsételtetett. ⁵⁾

¹⁾ »Quod secundum Regni consuetudinem productio testium a die seu termino limitato nullomodo ad crastinum vel ultra posset protelari« írja az egri káptalan egy 1342-ben megejtett közös inquisitióról kiadott tudósító levelében. Ország. levéltár. N. R. A. 1508. 36.

²⁾ V. ö. Zichy okm. IV. 180. 181. l.

³⁾ Lásd ennek példáit. Zichy okm. IV. 180. v. Zichy okm. II. 329—340. l.

⁴⁾ 1486. 74. t. cz.

⁵⁾ Azért írja 1374-ben a nagyvárad káptalan a királynak: *Receptis litteris magnifici viri Comitis Jacobi de Scepus Judicis Curiae vestrae nobis directis, judicarium processum eiusdem exprimentibus, quas vestrae serenitati sub capite sigilli nostri specietenus remisimus.*« Zichy okm. III. 564. vagy a zobori convent 1429-ben írja: »Ipsas autem litte-ras Comitis Mathius de Paloch, Judicis Curiae vestrae adjudicatorias,

A vallatási parancsban kitűzött időben, rendszerint nyolczad napra a végrehajtás után, az inquisitőről készült tudósító levelet az illetékes bíróságnak bemutatni kellett. Ekkor mindkét fél megjelenvén, netáni kifogásait mindenik megtehetette, kétségbevonva például valamelyik tanúnak a vallásra alkalmas korát, vagy szavahihetőségét, akár mert a félnek, a ki ellen vallott, ellensége, ¹⁾ akár mert a félnek, a ki mellett tanúskodott, közel rokona, ²⁾ vagy tagadva egyik másik tanúnak nemességét, megyebeliségét, szóval azon minőségét, a melyben tanúskodott, mely kifogásait a fél igazolni tartozott. A kifogások elintézése után a bíró a megejtett inquisitiót a felek érdekében mérlegelte. Nem pusztán a tanúknak, kik az egyik és kik a másik fél mellett vallottak, száma jött itt tekintetbe, hanem főleg azok minősége is. Szomszédok és községbeliek vallomása a csak megyebeliekét értékben jóval fölülmulta, hasonlókép a nemeseké a nem nemesekét, kivételével az uradalmi tiszteknek, kik mint szomszédok, a nemesekével egyenértékű vallomást tehettek, ³⁾ és végtére a tudomás alapján adott vallomás is a hallomás után mondottakat szintén jóval fölülmulta, sőt úgy látszik, hogy ez utóbbi figyelembe alig vétetett. Hogy a közös inquisitio, e szempontokból megítélve, melyik fél részére volt kedvezőbbnek mondható, az határozott, feltéve, hogy a felek bajvivással való bizonyítást nem választották, az eskünek, melylyel az ügy eldöntessék, értéke felett.

Világos ezekből a közös inquisitiónak nagy hasonlósága az árpádkori tanúbizonyítással. Tanúk és ellentanúk állítása, azok minőségének részletesebb megállapítása és az eskünek ehhez képest meghatározása megannyi közös jellemvonások, melyekhez még járul, hogy a közös inquisitio is, mint a hajdani

---

impressione Capite Sigilli nostri reclusas, more solito cum praesentibus vestrae in specie Majestati duximus remittendas. Forgách levélt. M. n. Múzeum.

¹⁾ Zichy okm. IV. 181. l.

²⁾ Zichy okm. IV. 140. l.

³⁾ Ezt Verböczy az ország régi szokásának mondja. II. R. 27. czím 6. §. — Szomszédnak minőségében nő tanuságát is a közös tanúvallatásnál elfogadták. Ennek példája a zobori conventnek egyik 1429-ik évi tudósítólevelében található. Forgách levéltár. M. n. Múzeum.

tanúbizonyítás, egyazon ügyben ismételhető nem volt.¹⁾ A különbség az árpádkori tanúbizonyítás formai minőségének elejtésében rejlett, abban tudniillik, hogy előlegesen meghitelt tanúkkal ejtetik meg, kik nem pusztán egy formulázott állítás utánmondására, hanem formaszerinti vallomásra köteleztettek, ennek alapja megjelölése mellett. Ennyiben volt ez újabb tanúbizonyítás inquisitióknak mondható.

Újabb közeledés e két tanúbizonyítás között akkor jött létre, midőn a közös tanúvallatás alapján, ha az a felperes javára szállott, az esküvel való végbizonyítás a felperesnek odaítélthetett. Ez Zsigmond király uralkodása idejében, az u. n. inquisitio per modum proclamatae congregationis meghonosodásával következett be. Lássuk előbb a már régebben is dívott közgyűlési inquisitiót.

4. A bírósági közgyűléseken való inquisitio.

A megyebeliéknél való tudakolás a felperes által emelt panaszalapossága iránt, mint azt már fennebb megjegyeztük, úgy is volt foganatosítható, hogy a kiküldött hiteles személyek az akkor történetesen tartott nádori közgyűlésre egybesereglett megyebeliéknél nyomoztak. Ettől azonban a tulajdonképi közgyűlési inquisitiót meg kell különböztetni, mert hisz ez nemcsak hogy a közgyűlésre ennek kitűzött helyén megjelent megyebeliéknél, hanem ezeknek gyűlésében ment véghez és e vallomást ekkor nem egyesek nyújtották, hanem maga a közgyűlés, vagy csupán az azon jelenlévő megyei hatóság, de mindig testületileg.

Ily módon inquirálni az volt jogosítva, ki királyi parancsból (ex praecepto regis) közgyűlést hirdetni (proclamare) és azt vezetni hivatva volt, mint a nádor, vagy a király által egyes esetben ezzel megbízott főúr, ki az Anjou-kor végétől fogva többnyire az illető megye főispánja, miért is az inquirálási jog alapja itt is a királyi tekintélyben, melylyel a congregatiót tartották, rejlett. Néha a király még külön parancsot is adott ki az iránt, hogy valamely ügy egy meghatározott congregatió meg-

¹⁾ Legalább ennek ellenkező példáját nem találtam, és Verbőczy II. R. 31. cz. azt szabálynak mondja.

vizsgáltassék, mi úgy magánosok,¹⁾ mint kiválóan a fiskus²⁾ érdekében előfordúlt. Rendszerint azonban ez inquisitiót a közgyűlésen emelt magánkérelemre foganatosították.

Bárki, tudniillik a gyűlésben helyet foglaltak sorából felemelkedve (personaliter exurgendo) intézhette a kérelmet, hogy az általa előadott ügy iránt tudakoljanak. És pedig kérhette vagy a congregatióra meghívott megyék vagy ezek közül is csupán az egyiknek alispánja, szolgabírái és a gyűlésen választott esküdt ülnökei (jurati assessores)³⁾ kihallgatását, vagy pedig azt, hogy a megyének jelenlévő egész nemesi közönségét kérdezzék meg, állítva, hogy ezek a felhozott ügyről határozottan tudnak (illis constaret evidenter), miért is ügyét azok igaz tanúbizonyságára (ad veridicam attestationem) és kimondására (assertionem) bizza.⁴⁾ A nádor, vagy a ki különben a gyűlést vezette, erre háromszoros ünnepélyes felszólítást intézett azokhoz, a kikre a félhivatkozott, hogy ennek előadására válaszoljanak.⁵⁾ Mielőtt azonban az ilykép felszólítottak válaszoltak volna, viszszavonulva, egymással tanácskoztak,⁶⁾ és csak ha ez előleges

¹⁾ Így például Nagy Lajos 1364-ben külön parancslevélben meghagyja Konth Miklós nádornak, hogy Köcski Sándor és fia György birtokügyében »in congregatione, quam in Comitatu Jauriensi estis celebraturi« inquiráljon és ez végrehajtatott a közgyűlésben való tudakolás útján. Hazai okm. II. 118. és 119. és U. o. III. 184. 185. l.

²⁾ V. ö. Fejér IX. 3. 675. l. vagy Fejér X. 6. 659. l.

³⁾ Lásd a sok példa közül: Zichy okm. III. 363. v. Fejér X. 4. 575. 576. l.; vagy hogy csak az egyik megyére hivatkoznak. Fejér IX. 1. 549. l.

⁴⁾ Lásd ennek példáját Hazai okm. IV. 188. l.

⁵⁾ »Per nostram ternariam requisitionem unanimiter affirmarunt« (t. i. a congregatión megkérdezettek) írja Drugeth nádor 1335-ben. Ország. levélt. N. R. A. 621. 16. Hasonló példa 1337-ből Kállay levélt. M. n. Múzeum.

⁶⁾ Komárommegyének 1355-ben tartott gyűléséről jelentik, hogy midőn tudakolni akartak »praememorati jurati et coeteri nobiles et ignobiles homines de sede nostra consurgendo, extra eundo, ac demum ad nos redeundo, habita prius deliberatione ac unanimi consilio« vallottak. Fej. IX. 2. 461—463. l. És Konth nádor az 1358-ban Csepregen tartott generalis congregatión kérdést intézve, a megkérdezettek »ad nostram requisitionem juridicam se a nobis in partem recipientes, satis diu de premissis inter se perscrutantes, exinde ad nostram reversi praesentiam ad fidem eorum Deo debitam« stb. vallottak. Konth nádor 1360-ki ítéletleveléből. Múzeum. Acta registr.

tanácskozás útján az ügyre nézve közös meggyőződéshez eljuthattak, vallották hitükre, a király s szent koronája iránt tartozó és őket igazmondásra kötelező hűségükre és a feszület megérintésével közösen és egybehangzónan (unanimi et concordi testificatione) vagyis egy szájjal (uno ore) ¹⁾ vajjon a fél állítását erősíthetik-e vagy pedig azt tagadni kénytelenek. Ha a megelőző tanácskozmányban közös megállapodás nem jött létre, akkor természetsszerűleg vallomás sem volt tehető, a kérdés elintézetlen maradt. ²⁾ Befejezve az egész eljárás egy nádori (főispáni stb.) biznyságlevél kiállításával volt, mely az ügy menetéről és a vallomás elmaradásáról, vagy pedig ennek tartalmáról az érdekelt fél mellett tanuságot tegyen.

Az ily közgyűléseken, generalis congregatiókon eszközölt bizonyítás tehát, mivelhogy az nem alapúlt egyénenkint tett vallomásokon, hanem esküdt egyéneknek testületileg (corporative) adott nyilatkozatán, esküdtszéki bizonyításnak vagyis bizonyítási jury-nek méltán mondható. A közgyűlési inquisitió ép azért közel rokon, ha maga a név ismeretlen volt is, azon bizonyítással, mely a frank inquisitió-perből kifejlődve, a jurata, itt-ott assisia név alatt a középkorban az anglo-norman jog egész vidékén otthonos volt és legtovább Éjszak-Franciaország és Angliában maradt meg, mely utóbbi országban belőle az újabb korban az ítélő-jury fejlődött ki. ³⁾

Az esküdteknek a való tényállás megállapítására irányzott vallása (veritatem dicere; veridica attestatio) vagyis verdict-je nem birt mindig egyenlő hatálylyal. Közigazgatási vagy pénzügyi kérdéseknek (péld. a megyebeli vámhelyeknek) eldöntésére, valamint nyilvános gonosztevők levelesítésére teljesen elegendő volt. ⁴⁾ Magánfél által kérve, csak akkor birt teljes

¹⁾ Péld. Hazai okm. IV. 188. l.; Zichy III. 403. l. stb.

²⁾ Így Konth nádornak az utolsóelőtti jegyzetben felemlített 1350-ki ítéletlevelében említették, hogy azért, mivel az esküdtek nem tudtak megállapodáshoz és így egyező valláshoz jutni, lett épen a kérdéses ügy a congregatióról a királyi curiába elnapolva.

³⁾ Lásd erről a tárgyról Brunner H. munkáját: »Die Entstehung der Schwurgerichte.« Berlin, 1872.

⁴⁾ Lásd N. Lajos 1358-ki oklevelét. Fejér IX. 3. 674. 676. és Zichy okm. III. 236—238. l. egyházi kérdésekben, péld. tizedkérdésekben a congregatiók nem voltak illetékesek, azért írja egy 1516-ki ítéletlevél:

erővel, ha az ellenfél is késznek ajánlkozott ügyét az esküdtek verdictjére bízni. Ha ezt el nem fogadta, akkor a közgyűlési inquisitió, a mennyiben ez csupán a megyei hatósághoz fordult, csak az egyszerű inquisitió erejével birt; ¹⁾ ha pedig a közgyűlésen jelenlévő összes megyei nemesség nyújtotta azt, akkor annak a közös inquisitióval felérő erőt tulajdonítottak, de mégsem olyat, hogy az alperes ellenmondása mellett az eskü letelésének joga a panaszlóra átszállott volna. ²⁾

5. *Az u. n. inquisitio per modum proclamatae congregationis.*

A nádori közgyűléseken gyakorolt inquisitióból, mely az egész Anjou-korszakban otthonos volt, nőtt ki a XIV. század végén az u. n. *inquisitio per modum proclamatae congregationis*, mely perjogunkban leginkább a XV. században szerepelt.

Már a Nagy Lajos korabeli emlékekben kivételesen olvasuk, hogy a király csupán egy meghatározott jogsérelem kipu-

»Quia juramenta huiusmodi duodecim juratorum tantum ad certos Articulos in talibus generalibus congregationibus iudicari consvetos et non ad decimas se extenderent.« Kovachich Puppl. ad Vest. II. 383. l.

¹⁾ Azért írja Bubek Miklós szabolcsi főispán az általa 1363-ban Kállón tartott generális congregatióról, hogy ott valaki panaszt emelvén hatalmaskodás iránt és ez az ügyet »ad juratos quomodo faterentur commiserat«, ezeknek megkérdezése és a panaszló javára adott vallása után a panaszlottat háromszor kérdezé »ut si se ipsum ad affirmationem dictorum juratorum assessorum se committeret, nec ne, prænотatus autem Fabianus filius Mark. nolens se committere ad assecurationem duodecim juratorum, petens nos juris ordine eundem iudicaremus«, a panaszlottnak tisztító esküt 25-öd magával ítelt meg. Kállay levélt. M. n. Múzeum. Egy 1516-ban végleg eldöntött perben hivatkozás történvén egy 1429-ben Somogymegyének tartott közgyűlésén a szolgabírák és esküdtek által adott assertióra, ennek erejéről mondatik: Quia in illis Articulis congregationibus iudicari consvetis consuetudo Regni nostri certos modos in probando et puniendo huiusmodi juratores ac Judium admittit, ex quo concludetur fassionem ipsorum non adeo inprobabilem esse, quin tot testium uti prefertur contrarium attestantium, fassionibus ac tot sententiis privilegiis potioribus ipsius capitali cedere deberet.« V. ö. Kovachich Puppl. ad Vest. II. 383. l.

²⁾ V. ö. Zichy okm. IV. 456. 457. és egy másik példa 1352-ből Kállay levéltár. M. n. Múzeum.

hatolása érdekében, tehát mintegy ad hoc, valamely megye nemeseinek egybegyülekezését elrendelte, azon királyi meghagyással (*verbo nostro*), hogy megannyian kivétel nélkül (*singuli vestrum singulariter et universi universaliter*) minden egyéb szorgos teendőik mellőzésével (*omnibus vestris curis et agendis posttergatis*) a kitűzött helyen és időben megjelenjenek és ott az e végre kiküldött hiteles személyeknek az igazságot megvallják.¹⁾ Azt azonban, hogy az ekkép eszközölt inquisitiónak, ha ennek eredménye a felperes javára szólt, a közös inquisitiót meghaladó erőt tulajdonítottak-e, és ennek a perdöntő esküt a felperesnek odaitélni lehetett-e, a Nagy Lajos korabeli kútfők nem említik. Zsigmond király azonban az említett módon foganatosított inquisitiónak a hatalmaskodások és birtokfoglalások eseteiben, a mennyiben ezek még újak voltak, az az elkövetésök éve még nem mult, e hatályt tulajdonította és így az *inquisitio per modum proclamatae congregationis* az inquisitiónak új nemévé vált.

Az inquisitio ez új nemével már a XV. század első éveiben találkozunk²⁾ és egy 1424-ki oklevél azt világos törvényen is alapulónak mondja,³⁾ de az előttünk ismert legrégibb törvény, mely erről intézkedik, Zsigmond hatodik végzeményének negyedik cikkelye.

Hatalmaskodások és birtokfoglalások újabb elkövetésének gátot vetendő, Zsigmond elrendelé, hogy az elkövetés idejétől számítva, egy év még el nem telt, a sértett a királytól inquisitiót és ennek alapján visszahelyezést kérhessen. A parancs ily eset-

¹⁾ Lásd ennek példáját Zichy okm. III. 163—166. l.

²⁾ Zsigmond király t. i. már 1409-ben (*Dat. in Tata f. 6. pr. p. f. Emerici D.*) meghagyja Komárommegyének, hogy miután a Konkolyiak panaszt emeltek nála, hogy egy birtokuk jogtalanul Komárom várához csatoltatott »ad primum terminum seu diem sedis vestrae judicariae ad locum solitum per modum proclamatae congregationis universaliter et singulariter intrando et conveniendo« a komárommegyebeliekkel tartassék inquisitio, és ennek alapján visszahelyezés eszközöltessék. — *Múzeum Acta registr.*

³⁾ Zsigmond király egyik 1424-ki (*Budae, 46.º die Oktav. f. Epiph. kelt*) ítéletlevelében ebbeli eljárásáról írja: »Quia in generali nostro decreto per nos aliis super huiusmodi novis actibus potentiariis unacum Praelatis et Baronibus nostris stabilito requirente.« *M. n. Múzeum. Acta registrata.*

ben a megyéhez, a melynek területén a tettet elkövették, volt intézendő, azon meghagyással, hogy tüzzön ki rövid határidőt, a melyre a szolgabírák egyike a szomszédokat és határosokat és a megyebeli nemeseket, vagyis a kiket ezek közül meghívni illik és szabad, hívja össze a megye székhelyére vagy más erre alkalmas közhelyre, még pedig oly módon, a mint az a proclamata congregatiók egybehívása alkalmával szokásos, tehát birság terhe alatt. Nyolcz nappal e határidőt megelőzőleg pedig a szolgabírák egyike a két érdekelt felet erről értesíteni és őket személyes vagy legalább meghatalmazottak általi megjelenésre felhívni köteles legyen. És azonkívül a megye a hozzá intézett parancslevéllel forduljon az odavaló káptalan vagy konventhez azon kérelemmel, hogy küldje ki bizonyosságát, kivel a megnevezett királyi ember az inquisitiót a felek vagy helyetteseik jelenlétében eszközölje,¹⁾ elhalasztásnak semmi szín alatt sem lehetvén helye.²⁾

A kitűzött határidőben és az e végre rendelt helyen megjelentek, előlegesen megeskerve egyénenkint vallottak és neveik, minőségök, vajjon t. i. szomszédok, községbeliek vagy megyebeliek-e³⁾ és vallomásuk alapja, vajjon t. i. tudomás vagy halomásból vallanak-e, a hiteles hely tudósítólevelébe csak úgy felveendők voltak, mint a közös inquisitió alkalmával. Ha a vallomások a sértett javára szólottak, a kivetettet rövid úton birtokába ismét visszahelyezték és a feleket a királyi curiába idézték, mi a dolog természete szerint az inquisitiót akkor is követte, ha, mint a hatalmaskodás több esetében, rövid úton való visszahelyezésről szó sem lehetett. Gyorsan a tett elkövetése után létesített ez inquisitiót, ha az a sértett javára szólott, elegendőnek tartották, hogy annak alapján a felperesnek, akár megjelent ellenfele a kitűzött határidőben a királyi curiában, akár nem, az ennek fejére leteendő esküt (juramentum ad caput) megítéljék.⁴⁾

¹⁾ Lásd ez eljárás példáit Teleki Huny. kora XI. 308—314. l.; v. Dessewffy okm. 433—434. l.

²⁾ Ezt az 1439. 29. t. cz. rendelte el.

³⁾ Nőknek is, feltéve, hogy commetaneusok, kihallgatása előfordúl Hazai okm. V. 245. l.

⁴⁾ Ennek legrégibb példáját 1395-ből ismerem, mely évben Leu-

Az inquisitió e módja, melyet még az 1462. 11. törvényczikk is megtartani rendelt, szokásban maradt Mátyás 1486-ki törvényhozásáig, melynek második cikkelye a proclamata congregatiókat a jövőre eltörli, a visszaélések miatt, melyekre azok alkalmat nyújtottak. ¹⁾ Különösen a fiskus és az egyház érezték ez inquisitióval való bizonyításnak reájok nézve hátrányos voltát, miért is mind Zsigmond királynak 1424-ben a fiskus és az egyháziaknak egyáltalában, mind pedig Mátyás királynak 1459-ben a pálosoknak még különösen az inquisitióbizonyításra vonatkozólag adott és fennebb már idézett kiváltásleveleik főleg az inquisitió ezen nemére vonatkoztak.

6. A közös inquisitió reformja Mátyás és a Jagellók alatt.

A proclamata congregatióknak 1486-ban történt megszüntetésével csupán a felperesi vagy egyoldalú és a közös inquisitió (communis inquisitio) maradtak továbbra is gyakorlatban. Azonban Mátyás király ugyanakkor a közös inquisitiót lényegesen átalakította, abba több rendbeli új elvet fogadva be.

Meghagyta tudniillik, ²⁾ hogy a közös inquisitiót a jövőben a megyei sedria helyén kelljen, legalább rendszerint, megtartani, mi azonban nem gátolta meg, hogy azt, ha az ügy természete úgy kívánta, péld. birtokfoglalások esetében, a tett színhelyén is lehessen foganatosítani. Királyi ember és hiteles bizonyosság ezentúl mindkét fél részére együttesen küldessenek

stach nádor egy özvegynek ügyében, mely Győrmegeye közgyűléséről a nádori curiába elnapoltatott, e congregatióon nyert és felmutatott affirmatoria alapján ítelt meg az özvegynőnek, mint felperesnek, esküt. Kállay levéltár. M. n. Múzeum.

¹⁾ »Item, quia in celebrationibus proclamatarum congregationum plurimae enormitates, et inaudita scandala, pericula etiam inopinata ex improviso fieri solent. §. 1. Ad tollendum igitur huiuscemodi periculosum, et extra hoc regnum inauditum iudicium, vel potius corruptelam, pari universorum Regnicolarum voluntate, consilio et deliberatione statutum est et definitum. §. 2. Quod a modo nullo unquam tempore huiuscemodi proclamatae congregationes celebrentur, sed penitus cessent et perpetuo abolitae sint et habeantur«, mond az 1486. 2. Art. Ezt megerősíti az 1492. 36. t. cz.

²⁾ Lásd az 1486. 14. t. cikket.

ki, a vallatás alkalmával pedig a peres felek ne lehessenek jelen és minden tanú külön hiteltessék meg és külön valljon. Tanúkúl továbbá hamisan esküvőket és becsтеленeket ne lehessen alkalmazni, mi már elébb is követtetett, de még nem nemeseket sem, ha birtokos egyének volnának is; oly intézkedés, melyet Verbőczy (II. R. 27. cz.) nem csupán a parasztnak alábbrendelt állására való utalással, hanem még azzal is indokol, hogy reá ajándékkal vagy fenyegetéssel jobban lehet hatni, miért is nemesek és nem nemesek vegyest csak akkor tanuskodhatnak, ha ez, még pedig a felek beleegyezésével, kifejezetten elrendeltetett. Tanuskodásra valamely fél által felszólítva, mindenki a közös inquisitiohoz megjelenni és vallani köteles volt, és ha az érdekelt fél tartott attól, hogy némelyek részrehajlásból vagy félelemből az igazság kimondásától tartózkodnának és ez által tőle a szokásos jogszolgáltatást megtagadnák, a királytól a megyebelieliekhez intézett nyílt parancsot eszközölt ki, mely mindazoknak, kik a parancslevelet látják, meghagyja, hogy szabályszerűen felhiva megjelenni s hitőkre a valót megvallani szoros kötelességöknek ismerjék. ²⁾ Ily parancslevelet már az 1486-ki törvényhozást megelőző időből is ismerünk, ³⁾ de azt, hogy az annak ellenszegülőket fő- vagy alispán tizenhat márka bírságnak terhe alatt erre szoríthatja, csak a Jagello-kor emlékeiben olvassuk. ⁴⁾

¹⁾ Egy 1496-ki tudósítólevél ép azért jelenti, hogy a megye székhelyére egybehívott szomszédok, község- és megyebelieliek, még pedig ebben a sorban, »ad fidem eorum Deo debitam, fidelitatemque Domino nostro Regi et S. eius Coronae observandam, tacto Dominicae Crucis signo praestitam, *seorsim et singillatim*, dictis etiam partibus tempore huiusmodi attestationis semotis hinc procul et abjectis more communis inquisitionis investigantes requisitos habuissimus.« Országos levélt. N. R. A. 1559. Fasc. 36. sz.

²⁾ Lásd az ily parancslevél példáját 1518-ból. Hazai okm. V. 420. és 421. l.

³⁾ Chetneky János panaszára, hogy ő félő, miszerint a közte és Zápolya Imre között a dobsinai rézbányák iránt folyt perben, Imre gróf előtti félelemből az illetők vallani vonakodnának és a közös inquisitioira el sem jönnének, Mátyás király 1476-ban (Dat. Budae f. 4. pr. p. f. pascae D.) a gömörmegyei nemesekhez tanúvallató parancsot intézett.

⁴⁾ Így II. Ulászló már 1508-ban kibocsájtott tanúvallató parancsot, mely szerint »sub onere in decreto nostro expressato per Vicecomi-

Végtére Mátyás király elrendelte azt is, hogy azon fél, ki a közös inquisitio megtartását megakadályozná, perét veszítse és ezen felül még hatalmaskodásban is bűnössé váljék, ¹⁾ még pedig, mint azt az 1504. 5. törvénycikk meghatározza, a nagyobb hatalmaskodás bűnében. ²⁾

7. Az eskü megítélése inquisitio alapján és a nélkül.

Az inquisitiónak a magyar perjogban a XIV. századtól innen mind sűrűbb alkalmazása a bizonyítási jog és teher alapjait lényegesen megváltoztatta. Mig az árpádkori perjog, az előzetes bizonyítás tekintetében, a feleket egyenlően terhelte és csak tanúk és ellentanúknak állítása és ezeknek bírósági mérlegelése után dőlt el, hogy kit illessen meg a végleges bizonyítás joga: addig a későbbi perjog az előzetes bizonyítást az inquisitio útján határozottan felperesnek, a végbizonyítás jogát pedig egyenesen alperesnek engedte át.

Következménye volt ez annak, hogy, mint azt már fennebb megjegyeztük, az inquisitio alá vonható pereket, mint vétési pereket fogták fel, melyeknek pusztá emelésével már az alperesre a vétkességi gyanú vettetett. Innét, hogy e perekben az alperes még akkor is, ha panaszló panaszának megalapítására kérdőleveleket fel sem mutatott, már a pusztá kereset ellenében is magát tisztázni tartozott. ³⁾

A tisztázásnak a perben két eszköze volt: a bajvívás és az eskü.

Kivételével azon nagyobb büneseteknek, melyeknek gyanúja alól az alperes bajvívással volt kénytelen magát tisztázni.

---

tem et Judium dieti Comitatus Gömör, a vobis aut altero vestrum, quis scil. ab huiusmodi testificatione se retraheret, irremisibiliter exigendum.« Ország. levélt. N. R. A. 1561. Fasc. 43. sz.; és v. ö. Verbőczy II. R. 28. cz.

¹⁾ 1486. 16. t. cz.

²⁾ »Turbatores communis inquisitionis et oculatae revisionis in facto maioris potentiae de caetero semper convincantur. §. 1. Ita tamen; si hostiliter, vel aliquo evidenti alio modo turbarent, ut communis inquisitio, seu oculata ipsa revisio celebrari non posset«. 1504. 5. t.-cz.

³⁾ Lásd ennek példáit Dessewffy okm. 265. 266. l., v. Zichy II. 480. 481. l.; Fejér IX. 6. 136. l.; Zichy IV. 208.

tázni,¹⁾ a bajvívás csak a felek megegyezésével történhetett meg. A felek mindegyike ajánlhatta azt, de annak visszautasítása a bele nem egyező félre hátránnyal járt. A felperes ebbeli ajánlatának visszautasítása ugyanis az alperes esküjét súlyosította, az alperesi hason ajánlatnak a felperes részéről el nem fogadása pedig viszont ez eskü letévését könnyítette.²⁾

A tisztázásnak jóval szokásosabb eszköze tehát az eskü, az u. n. *tisztító eskü* (*juramentum purgationis*) volt. Erejét a vétkesség gyanújának fokához mérték, melyet a felperes az alperesre vetni képes volt, az inquisitió különböző mérvű felhasználásával.³⁾ Három vagy négy egybehangzó (sub uno sensu et forma verborum loquentes) vallatási bizonyáglevéllel támogatott kereset ellenében az alperesnek teljes erejű esküt kellett helyeznie,⁴⁾ mely két kérdőlevéllel szemben felényire,⁵⁾ egy ellenében pedig ismét felényire szállott alá.⁶⁾ Ezen nem változtatott a per folyamában elrendelt közös inquisitió sem, ha ez a peres felekre nézve egyenlő eredménnyel végződött. Ha azonban a megejtett közös inquisitió eredménye inkább az alperesnek kedvezett, vagy az alperes ajánlotta közös inquisitiót a felperes visszautasította és így az meg sem tartatott, akkor az alperes három felperesi vallatási bizonyág-

¹⁾ Lásd ennek még késői példáját 1470-ből, hol mondatik, hogy egy ügy jutott »ad duellum eo quod est incendium.« Hazai okm. V. 308. l. jegyzet.

²⁾ Lásd ennek példáját 1355-ből a Kállay levéltárban, hol három felperesi vallatási levél ellenében, miután felperes az alperes ajánlotta bajvívást el nem fogadta, ez csak félerejű esküt tesz. — Vagy 1434-ből Hazai okm. II. 253—255. l., hol viszont a felperes ajánlja a bajvívást.

³⁾ Az eskü ereje leszállítatott akkor is, ha nem a tett elkövetésének vétké, hanem csak a felbujtás vagy az orgazdaságé terhelte az illetőt. Péld. Zichy III. 538. 540.

⁴⁾ Dessewffy okm. 278. 279.; Zichy okm. IV. 471. 472. l.: vagy Gara nádor egy 1433-ki ítéletlevele a maróthiak ügyében. Múzeum. Acta n. reg.

⁵⁾ V. ö. Fejér IX. 1. 338—340., hol azért ítéltetik meg féleskü, mivel »2. litterae inquisitoriae ad conprobationem dictae causae loco humani testimonii faciendum effectuale juxta Regni consuetudinem insufficientes fore existebant« 1345-ből. Hasonlóan 1419-ben. Fejér X. 6. 238—240. l.

⁶⁾ Lásd II. R. 32. cím 2. §-át.

levéllel szemben csak félerejű esküvel tartozott,¹⁾ mely a felperesnek csupán két ily levelével szemben ugyanazon arányban alábbszállott.²⁾ Egy felperesi vallatási levéllel szemben végtére a közös inquisitióban győztes alperes a teljes eskü egy nyolczadával is beérte, sőt, ha a felajánlott közös inquisitiót a felperes el nem fogadta, az általa felmutatott egyedüli vallatási bizonyságlevél is erőtlenné válván, alperes a legkisebb tisztító esküvel is menekült, azzal tudniillik, a melylyel a pusztá kereset ellenében is tartozott.³⁾

Viszont, ha a felperes ajánlotta közös inquisitiót alperes visszautasította, ennek esküje hason arányban súlyosbult; sőt az inquisitio intézményét Zsigmond idejében ért átalakulása óta az eskületevésnek joga a felperesre is átszállhatott. Azon esetben tudniillik, ha a proclamata congregatió jelenlévők a felperes javára vallottak. És midőn Mátyás király a proclamata congregatió-kat megszüntette, a felperes javára megejtett közös inquisitióknak tulajdonították e hatást. Ezóta, ha a közös inquisitio alkalmával felperes hat szomszéd, hat község- és tizenkét megyebeli nemesnek bizonyosságával keresetét bebizonyította, vagy, ha szomszédokat és községbelieket ép ezen számban tanúkul nem is állíthatott, de e hiányt megyebeli nemes tanúkkal fölösen pótolta: a gyanú alperesre nézve oly terhelő volt, hogy azt esküjével magáról többé el sem háríthatta, hanem ellenkezőleg a felperes, teljes erejű esküt téve, azt bizonyosságra emelhetette.⁴⁾ Felperesről ilyenkor azt mondták, hogy alperes fejére esküszik (*jurare ad caput in causam attracti*) vagyis főesküt tesz le. E főesküt Mátyás király idejében akkor is megítélték, ha felperes három vallatási bizonyságlevelet mutatott fel és az általa még azonkívül ajánlott bajvivást és közös inquisitiót is alperes visszautasította.⁵⁾ Az 1486. 15. és az 1492. 56.

¹⁾ Lásd ennek példáit 1366-ból Zichy III. 296—298.; 316. és 557—559. l. 1395-ből u. o. IV. 585—586. l.

²⁾ Példa 1394-ből Zichy okm. IV. 540—542. l.

³⁾ V. ö. Verbőczy II. k. 32. cz. 7. §.

⁴⁾ Hármaskönyv II. 32. cz. 1. §.

⁵⁾ Ennek példája 1458-ból Zalamegye ítéletében, mely szerint egy hatalmaskodási ügyben felperesnek, ki három vallatási bizonyságlevelet mutatott fel, »et insuper vicinorum et commetaneorum ac Nobilium con-

törvénycikkelyek pedig a nagyobb hatalmaskodás eseteiben, feltéve hogy felperesi inquisitiók útján bizonyítván, a közös inquisitiót visszautasító alperes ellenében a fejre való esküvést egyszerűen elrendelik és csak az esetben, ha alperes nem laknék azon megyében, hol a nagyobb hatalmaskodás elkövetetett, bocsájtja az 1492. 56. törvénycikk alperest tisztító esküre.¹⁾

Alperes a felperesnek a főesküt mindjárt a tárgyalás kezdetén fel is ajánlhatta és ha felperes ezt letenni vonakodott, alperes az egyszerű tisztító esküvel menekült. Végre ha alperes kész volt ügyét a felperes pusztán személyes esküjére bízni és még ezis visszautasított, alperes a kereset alól eskünek letévése nélkül szabadult. És ha megtörtént volna az, hogy a felek egyike az elrendelt közös inquisitióról végkép elmaradt, vagy megjelenve, maga mellett tanúkat állítani épen nem tudott, ez a fél, akár a felperes, akár pedig az alperes volt az, pervesztettnek tekintetett.²⁾

Mind a *tisztító* eskü, mind pedig a *fejre való esküvés* csak az inquisitió alá vonható perekben fordultak elő. Az eskü e két nemén kívül azonban ismerte még a középkori magyar perjog a *földre való esküvést* (juramentum super

provincialium per formam communis inquisitionis fiendae similiter conprobare posse indicabat, praeterea idem actor in signum duelli de capite per caput ipsi Georgio (alperesnek) porrigebat. . . . eundem Georgium aut ad communem inquisitionem aut ad duelli dimicationem committere nolle asserebat» ítéltetett meg: »ut idem Michael ad caput ipsius Georgii quinquagesimo se juraret.« Hazai okm. I. 355—357. 1. Régebben ezt nem így tartották, mert a Palóczy Mátyás által 1436-ban tartott nádori congregatió, melyet Zemplén- és Ungmegyéknek Patakon tartottak, ily esetben az alperesnek ítélték meg, még pedig 25-öd magával leteendő, esküt. — Kállay levélt. M. n. Múzeum.

¹⁾ »Ubi autem talis in causam attractus in aliis Provinciis seu partibus Regni, personaliter facit residentiam, ac in eius absentia huiusmodi male patrata sunt et commissa; tunc juxta contenta litterarum inquisitionarum, propter suam innocentiam, se juramento expurgabit. Ex parte denique familiarium, et suorum jobagionum, vigore praescripti Articuli fiat iudicium et justitia lege Regni requirente.« 1492. 56. t. cz. 4. és 5. §§. Verbőczy ezt nem említi fel.

²⁾ Hármask. II. R. 32. cz. 4. 5. 8. és 9. §§.

terram) és a károsítási valamint az adóssági ügyekben letett esküt.

A földre való esküvést tulajdon- vagy örökjogi,¹⁾ de kivált határperekben alkalmazták.²⁾ Ha a birtokhatárok vitássá váltak, a bíróság, mindkét fél utmutatása szerint, a határokat megjelöltette és a két fél megjelölte határok között fekvő vagyis vitás tért felmérte és megbecsültette. Az, hogy melyik fél határjelölése látszott akár a perben felmutatott okmányok tartalmához, akár pedig a falubeliek állításához képest a valószínűsághoz közelebb állónak, vagy egyenlő valószínűség esetében, az hogy melyik fél volt birtokban, döntött az iránt, hogy az esküt melyik peres félnek ítéljék meg, miért is e perben az eskühöz felperes és alperes egyenlően közel állottak.³⁾

Adóssági perekben a felperes által okmánynyal vagy pedig ügyleti tanúkkal be nem bizonyított adós-kötelezettség alól alperes esküjével mentesült, ellenben az alperes-elismerte adósság összegét, ha ez vitás volt, felperes állapította meg esküjével.

Mindezen esküknek kisebb vagy nagyobb súlya az eskütársak számától függött, erre nézve pedig annak értéke határozott, mit felperes keresetével elérni, illetőleg alperes esküjével megtartani, vagy pedig a mitől azzal menekülni kívánt. Mindennek meghatározása előtt az eskütársi intézményt kell tárgyalnunk.

8. Az eskütársakról.

Azok, kiknek társaságában kellett a megítélt esküt az Anjou-korban kifejlődött perjog értelmében letenni, a félhez, kinek ebben társai voltak, egészen más viszonyban állottak, mint az árpádkori perjog idejében. Mert míg az Árpád-korban

¹⁾ Már az Árpád-korszakban előfordúl; így 1236-ban Monum. Eccl. Strigon. 320.; 1272-ben u. o. 599—600. l.; 1268-ban Wenzel VIII. 206. l.; 1335-ből Zichy okm. I. 467—469.

²⁾ Példák: 1299-ből Zichy okm. I. 91.; 1370-ből Fej. IX. 4. 269—281. l.; 1421-ből Fejér X. 6. 434—455. l.; stb.

³⁾ Lásd ennek példáját 1359-ből Hazai okm. IV. 189—197. l. és 1421-ből Perényi Péter országbíró ítéletlevelét Fejér X. 6. 434—355. l.

⁴⁾ Hármask. II. R. 32. cz. 11. §.

határozottan a tanúknak vagy pedig legalább olyanoknak, kik viszonyaiknál fogva a peres kérdéstről tudhattak, köréből vett bizonyos számú egyének társaságában kellett a perdöntő esküt letenni, és még ezek kiválasztására is az ellenfélnek gyakran befolyást adtak: addig az újabb perjog megengedte, hogy a fél bárhol kereshesse azokat, kik nem esküsznek tudomásuk alapján, hanem csupán esküjökkel a fél esküje hitelességének kezei, csak az újabb magyar perjogban lehet szólni; az Árpád-korban csak kivételesen, ha tudniillik a büntetett vádolt fél magát istenítélet helyett esküvel tisztázta, fordulhattak elő, tehát, csak a XIII. század végén. A tulajdonképi eskütársakat jelölő *conjurator* és *consacramentalis* műszavakkal is tehát perjogi nyelvünkben csak a XIV. századtól fogva találkozunk.

Az eskütársnak ép megjelölt fogalmához képest arra, vajjon ő feléhez rokon- vagy szomszédsági viszonyban áll-e, vagy pedig község- vagy megyebeli-e, rendszerint súlyt nem fektettek. Csak kivételesen birtok vagy határperekben, kivált midőn a földre esküdtek, követelték meg, hogy az eskütársak közül egy-kettő szomszéd ¹⁾ vagy megyebeli legyen ²⁾ vagy azon községhez, melynek határában a vitás birtok feküdt, tartozzék, ki tehát a féllel, a székely okmányok szavait használva, egyazon harang szavára hallgat. ³⁾ Sőt néha még azt is megállapították, hogy a szomszédok közül a közelebbieket kell eskütársakul választani. ⁴⁾

¹⁾ Például 1341-ben Pál országbíró Lázári Jánosnak földre letendő esküt ítélvén meg, meghagyja, hogy azt »*sexto se nobilibus, quorum unus ex vicinis et commetaneis suis immediatis, existat*« tegye le. Zichy okm. I. 611. l. És Bubek István országbíró 1360-ban hozott ítéletéhez képest egyvalaki hasonló esküt »*quinto se nobilibus sibi similibus, ex quibus unus commetaneus et alter nobilis conprovincialis in praesentibus superius nominati et pro sua parte attestati, ac alii duo nobiles conprovinciales, quos invenire posset*« tartozik letenni. Danch levéltár. M. n. Múzeum.

²⁾ V. ö. Fejér IX. 4. 269—281. l. és lásd a megelőző jegyzetet.

³⁾ Rozgonyi Osvát és Losonczy László székely ispánoknak 1461-ben hozott ítéletéhez képest eskü teendő »*vigesimo quinto se, de et sub sonitu unius campanae hominibus Siculorum veris filiis existentibus*«, mi nem annyit jelent, hogy az eskü harangozás alatt teendő, hanem közel vidékre tartozó egyéniségekre értendő. Székely okl. I. 188—189. l.

⁴⁾ V. ö. Fejér IX. 2. 547—549. l.

Az eskütársak minőségére inkább azok rendi állása volt főfontosságú. Az esküt tevő félnek, valamint eskütársainak is hitelességét ugyanis rendi állásukhoz mérték. Kifejezést ez azon értéknek magasságában lelt, melyet a különböző rendekhez tartozók akár magok számára, akár pedig mint eskütársak felök számára megtarthattak vagy megszerezhettek. Ugy tartották tudniillik, hogy a zászlósurak¹⁾ és püspöksüveg és gyűrűvel ékeskedő főpapok tiz márka erejéig esküdhetnek,²⁾ jog, melyet Mátyás király egy nőkolostor fejedelemasszonyának is megadott, de csak tisztító esküre nézve.³⁾ Nemesektől és papoktól ellenben csak egy márka, jobbágyoktól pedig csupán egy forint erejéig fogadtak el esküt, mi Verböczy szerint a különböző rendi elemek vérdíjja különbségével áll kapcsolatban.⁴⁾ Erdélyi és szlapon külön szokás szerint azonban a peres fél, ha nemes is, csak három forint erejéig esküdhetett, nemes eskütársai pedig fejenként csupán egy forint erejéig; jobbágyok közötti perekben pedig, ha károk és adósságok megtérítéséről volt szó, a fél maga ugyan egy forint erejéig esküdhetett, de eskütársai közül csupán hárman együtt szerezhettek egy forintot esküjökkel vissza.⁵⁾ Polgárnak esküje a városon kívül csak egy jobbágy esküjével ért fel;⁶⁾ ellenben az esztergomi érsek-

¹⁾ Ennek legrégibb példáját 1360-ból ismerem, mely évben »Johannes filius Alexandri magister Janitorum Reginalium et Castellanus de Gymus et de Zendereu« Bubek István országbíró ítéletéhez képest hitet letenni köteles lévén, esküjéről mondatik »Juramentumque ipsius magistri Johannis propter Excellentiam sui Baronatus, quo per Regiam Maj. extitit sublimatus ad decem marcas juxta Regni consuetudinem se extendere posse cernebatur, ideo prenotatus magister Johannes filius Alexandri solus super decem marcis« esküdhessek. Ország. Levélt. Jesuitica. Colleg. Scep. Fasc. 4. Nr. 76. — Hárm. könyv II. R. 40. cz.

²⁾ Lásd ennek példáját 1370-ből Fejér IX. 4. 269—281. l. a szepesi prépostra nézve; 1437-ből Hazai okm. II. 272. l. a bakonybéli apátra nézve. És lásd Hkőnyv II. R. 40. cz.

³⁾ És pedig régi jogra hivatkozva. A kitüntetett kolostor, úgy látszik vagy a Nyulak szigetbéli vagy pedig budai apáczáké volt. V. ö. Kovachich: Formulae solennes styli 540. l.

⁴⁾ Hárm. könyv II. R. 40 cz. 2. §.

⁵⁾ Hárm. könyv III. R. 3. cz. 11. és 18. §§.

⁶⁾ U. o. III. R. 9. cím.

ség nemes jobbágysai,¹⁾ a zágrábi püspök praedialistái,²⁾ a kémluki nemes várjobbágysok³⁾ és az erdélyi kenézek, feltéve, hogy kenézségükbe királyi levéllel helyezték,⁴⁾ a nemesekével egyenértékű esküt tehettek, mely jogot a legtöbb nőkolostor apáczái is élvezték.⁵⁾

Szabály szerint a peres fél vele hasonrendű, (sibi similibus) eskütársakkal esküdött, és ha a nemes esküje jobbágysok társaságában letéve, jobbágys ellenfél ellenében érvényes volt is,⁶⁾ nemes ellenében azt nem fogadták el; a jobbágys azonban adóssági ügyekben jobbágys társaival érvényes esküt tehetett még nemes ellenében is.⁷⁾ Sőt Erdélyben Nagy Lajos 1366-ki kiváltáslevele értelmében az oláh, ki valamely nemest közbüntettel vádolt, és keresetét csupán nemesekkel nem bizonyíthatá, azt köznépbeliekkel vagy oláhokkal is teljesíthette, de természetesen csak oly számban, hogy azok esküje ötven márka értékű legyen. Ilyenkor, ha a királyi kenéz esküje a nemesével felérőnek is vétetett, a közönséges kenézét, valamint a falu biráját csak egy fertóban, a köznépbeliek vagy oláhokét pedig csak fél fertóban fogadták el.⁸⁾

Nemesek közötti perekben az eskütárs nemesi minőségét szigorúan megkövetelték; nemcsak nemes származásának, hanem birtokosnak is kellvén lennie, sőt Nagy Lajos idejében, midőn az árpádkori rendi viszonyokat a helyökre lépő új rendi szerkezet még teljesen el nem enyészttette, több ízben kikötötték, hogy nemes eskütársakul ne lehessen sem várjobbágysokat,

¹⁾ Fejér X. 5. 160. l., hol Zsigmond király 1411-ben kijelenti, hogy őket illetőleg »eorum iuramenta, testimonia, homagia cum illis verae titulo nobilitatis insignitis, aequale pondus sortiantur.«

²⁾ V. ö. Kovachich : Supplem. ad Vestigia II. 190—191. l.

³⁾ Mint azt 1385-ben egy szlavóniai közgyűlésen eldöntötték. Fejér X. I. 212—214. l.

⁴⁾ V. ö. Fejér IX. 3. 553. l.

⁵⁾ Például 1346-ban Pál országbíró a veszprémvölgyi apácák ügyében ítélve, a fejedelemasszonynak 12 apáczával leteendő esküt ítél meg. Ország. Levélt. Jesuitica. Coll. Jaur. Fasc. 8. No. 19. Hogy azonban ez csak kivétel volt és nem szabály, az iránt v. ö. Kovachich : Formulae solemnes styli. 540. l.

⁶⁾ Láss erre példát 1341-ből Zichy okm. I. 616. és 617. l.

⁷⁾ Hárm. könyv II. R. 33. cím.

⁸⁾ V. ö. Fejér IX. 3. 553. 554. l.

sem pusztán csak vétel útján nemesi birtokot élvező egyéneket, hanem csak igaz nemeseket (*nobiles, non tamen jobagiones castri, nec per mercationem sed vera nobilitate nobilitatos*) felkérni. ¹⁾

A nemesség hiánya az eskütársak valamelyikénél tehát csak úgy érvénytelenné tette a fél esküjét, ²⁾ mint ha az eskütárs még nem birta volna a törvényes kort, vagy pedig őt hit-szegőnek vagy becsületvesztettnek lehetett volna bizonyítani. Ily kifogások ellenében az eskütárs a bíró által e végre kitűzött határnapon magát védhette, mit ha sikerrel teljesített, a kifogást emelt fél a megtámadott eskütárs teljes vérdíjját vagyis két száz arany forintot tartozott fizetni. ³⁾

Érett kor, határozott rendi állás és becsületességén kívül egyéb tulajdonságot az eskütárstól rendszerint nem követeltek; a nemre pedig csak annyiban volt tekintet, hogy a peres fél, ha férfi volt, csak férfiak társaságában esküdhetett, ellenben ha nő, arra alkalmas férfiaknak, úgy mint nőknek sorából válogathatta eskütársait. ⁴⁾

Eskütársi szolgálatot tenni jogi kötelezettség nem létezett; és mivel az eskütársi intézmény alapját az esküt tevő peres fél becsületességébe vetett hit képezte, e szolgálat mindig a személynek, nem pedig az ügynek tett szolgálatnak vétetett. Innét azon szabály, melyet Verbőczy is hangoztat, ⁵⁾ hogy ha valamely perben alperestársak vannak, ezek mindegyike külön-

¹⁾ Zichy okm. II. 987. 588. l.

²⁾ Zsigmond királynak 1424. (Budae 46.º die Octav. f Epiph.) hozott ítélete szerint az ellenfél állítván, hogy az eskütársak egyike, Tarnóczy Kelemen birtokos ugyan, de nem nemes, ez a kitűzött határidőben nemességét királyi adománylevéllel és az iktatásról tanúskodó levéllel igazolta. Acta non registr. M. n. Múzeum.

³⁾ Hármask. II. R. 36. czím.

⁴⁾ Péld. Lesták nádornak (Wissegr. 31.º die octav. med. 40. mal.) 1395-ben hozott ítéletéhez képest egy Hédervárynak özvegye a főesküt »50-mo se nobilibus viris vel feminis« teszi le. Kállay levél. M. n. Múz. Hasonlókép 1433-ban Gara nádor ítéletéhez képest (Budae 60.º die oct. Epiph.) »annotati Blasius, Stephanus et Michael filii Nicolai Baróth et Domina Clara quinquagesimo se nobilibus viris vel Dominabus sibi similibus« tesznek esküt a veszprémi káptalan előtt. Múzeum Acta n. registr.

⁵⁾ II. R. 38. czím.

külön eskütársakkal köteles magát tisztázni, egyazon egyén több alperestársát esküjénél nem segíthetvén, mit Verböczy is indokol, hogy az ellenkező könnyen azt eredményezhetné, hogy eskütársi szolgálatot bérért tegyenek. ¹⁾

9. A különböző eskükről részletesen.

Az eskünek értéke, mely a hitet letevő fél és eskütársai rendi minőségében és számában volt kifejezve, a különböző természetű perekben ugyan más-más alaphól kiindulva állapított meg, de mindig határozott szabályokat követett. Az ellenfél ép azért, ha a bíróság által megítélt eskü értékét a szabályoknak megfelelőleg nem találta, kérhette, hogy az eskütársak számát emeljék. ²⁾

A földre való esküvésnél a vitás földtér becsüje döntött, az eskünek értéke felett. Az évi jövedelem tizszeresét véve fel becsértékül, ³⁾ a hány márkát ez kitett, annyi eskütárssal vagy is becsértékben (in valore estimationis) kellett a peres félnek a megítélt hitet letenni. ⁴⁾

Kártérítési perekben hasonlókép a kár erejéig esküdtek. ⁵⁾

¹⁾ Az eskütársakról régiebb irodalmunkban Szlemenics Pál értekezett 1836-ban (Lásd A m. t. társaság évkönyvei III. kötet. Budán, 1837.), mely értekezésében azonban főleg arra szorítkozik, hogy Markovics Nep. János és Kelemen Imre azon állításával szemben, hogy az eskütársi intézmény csak a próbák megszüntével honosodott meg nálunk, annak jogéletünkben régiebb szereplését bizonyítja. Láttuk azonban, hogy a régi formai tanúbizonyítás és az inquisitió-bizonyítás kellő megkülönböztetésével, mit Szlemenics nem tett meg, ha nem is egészen, de mégis inkább az utóbbiak állítása közelíti meg a valót.

²⁾ Konth Nádornak 1364-ben hozott ítéletéhez képest a pozsonyi bírónak és nyolcz esküdtnak kellett volna az iránt a hitet letenniök, hogy a szállósi határ Károly király adományából Pozsonyé, de midőn az esküt le kellett volna tenni, az ellenfél azt nem fogadta el, mivel »praemissum juramentum pluribus personis eisdem civibus apponi debere«, mire újabb tanácskozás után az eskütársak száma 11-re szaporítottott. Jeszenák levélt. M. n. Múz.

³⁾ V. ö. Hazai okm. III. 283—286., hol 1410-ben hét marka évi jövedelem alapján 70 márkára becsült vitás halastavak iránt 70 eskütárssal letett esküről olvasunk.

⁴⁾ V. ö. Fejér IX. 4. 289—281. l.; Hazai okm. III. 322—328. l.

⁵⁾ Zichy okm. I. 272. 273. l.

Adóssági ügyekben is az adós elismerte adósság vitás összegét a felperesnek az általa követelt összeghez mért esküjével állapították meg. ¹⁾ De ha valaki kölcsönt vagy zálogot adott, eladást vitt véghez vagy kezesség vállaltatott okmány kiállítása és tanúk nélkül, tehát merően a személybe helyezett bizalom alapján, a hitelező vagy jogosított követelési jogát is csupán a terheltnek személyes esküjével bizonyíthatta. ²⁾

Az inquisitió alá tartozó vétségi, hatalmaskodási perekben azonban a homagium szolgált az eskü megítélésének alapjául. Az ily perekben tehát a teljes erejű eskü, akár mint főeskü, akár pedig mint tisztító eskü letéve, nemesek között ötven márkát érő eskü volt; ³⁾ sőt ha a perben, melyben a homagium alapján ítélték meg az esküt, több sértett szerepelt, azok együttes homagiuma döntött. ⁴⁾ Következésképp a felperesi inquisitiók számához, a kért és elrendelt közös inquisitió eredményéhez, vagy pedig ennek, valamint régebben ajánlott bajvivásnak visszaautásításához képest a perben megítéltetni szokott, negyed vagy nyolczad eskü huszonöt, tizenkét vagy hat nemessel letett eskük voltak. ⁵⁾ Az egyszerű tisztító esküt pedig, melyet a pusztá vád ellenébe helyeztek, az alperes a tizenötödik században mindig csak harmad-magával tette le, ⁶⁾ míg régebb időben ilyenkor hatod, sőt tizenkettő magával leteendő esküt is megítéltek. ⁷⁾

A jobbágy tisztító esküje ellenben, vérdíjához mértén legfeljebb negyven forint erejéig terjedhetett, melyet tehát harminczkilencz jobbágy társával, kiknek mindenike csak egy

¹⁾ Hármask. II. R. 32. czím 11. §.

²⁾ Zichy-okm. I. 359. l.; Fejér IX. 1. 191. l.; U. o. X. 2. 251. l. stb. Hármask. III. R. 17. czím.

³⁾ Péld. Fejér VIII. 6. 180—181. l.; Zichy okm. IV. 471—472. l. Teleky: Huny. kora XII. k. 44—46. l.

⁴⁾ Lásd ennek példáját 1403-ból. Hazai okm. V. 195. l., hol három egyén ellenében elkövetett hatalmaskodás miatt 150 nemessel leteendő esküről »secundum scil. homagia eorum« van említés.

⁵⁾ Hármask. II. R. 32. czím. Régebb példák: Fejér IX. 1. 442—444. l.; Zichy okm. III. 296—298. l. Fejér X. 6. 238—240. stb.

⁶⁾ Hármask. II. R. 32. czím 10. §.

⁷⁾ Példa 1345-ből Zichy okm. II. 145—146.; 1352-ből u. o. 481. és 482. l.

forint erejéig esküdhett, nyújtott, mely esküt két felperesi inquisitíóval szemben huszad, eggyel szemben pedig tized magával letett esküre szállott alá. És még ez eskük is ismét felnyire szállottak alá, ha a jobbágy ártatlansága érdekében szomszédai tanúságára vagy pedig más alkalmas bizonyítékra hivatkozott, de a panaszló azokat el nem fogadva, a vallatási levelekhez mértén kért igazságot szolgáltatni. Ugyanez történt akkor is, ha a vallatási leveleket csupán a megye adta ki a panaszló kérelmére, mert az ily egyszerű vallatási levelek ereje a király vagy a nagybirák hason parancs-levelekkel egyenértékűeknek nem tartottak. Különb is az említett elvek a jobbágnak nemes ellenében leteendő esküjénél alkalmaztattak, mert a jobbágyok közötti perekben nem az analogia a nemes esküjéhez, hanem a helyi szokás követelményei döntöttek. És végtére, ha a jobbágy nem állott a nemes ellenében személyesen, ura által statuálva, a perben, akkor őt esküre külön nem is bocsájtották, hanem az urának a közös inquisitio alapján letett esküjével a hatalmaskodásban részt vett jobbágynak, vagy birtoktalan háznépe (familiares) is mentesültek vagy elbuktak.¹⁾

Az inquisitio alapján megítélendő esküt szigorúbb szabályok szerint ítéltek meg, ha valakit okmányok eltitkolásával vagy olyanoknak egyébként jogtalan birásával vádolták, mert az esetben egy vagy legfeljebb két vallatási bizonyáglevél felmutatása Verböczy idejében elegendő volt arra, hogy alperestől ötvened magával leteendő esküt követeljenek, és még a pusztá vád ellen is vádlottnak huszonnégy eskütárssal kellett magát tisztáznia,²⁾ míg régebben az ily esetben tizenötöd magával letett esküvel is beérték.³⁾ És ide tartozik azon eset is, midőn új adományt impetrált egyént megtámadnak azzal, hogy a birtok a nőágit is megilleti, de az eredeti szerzésről szóló oklevelet ellenében felmutatni nem képesek, mert ez esetben is az alperesnek ötvened magával leteendő esküt ítéltek meg.⁴⁾

¹⁾ Hármask. III. R. 27. cím.

²⁾ Hármask. II. R. 34. cím.

³⁾ V. ö. Fejér IX. 5. 526. 527.

⁴⁾ Hármask. I. R. 37. cím 12—14. §§. — A nemzedékrendi összeköttetést is osztályperekben ötven nemes esküjével kellett bizonyítani.

Egyéb bántalmaknak, mint jobbágyok megölése, megsebzése, megcsonkítása vagy azokon elkövetett egyéb erőszakoskodásoknak eseteiben, az esküt a bántalom súlyához mérték, ¹⁾ miért is az ilyféle perekben az eskütársak száma sokféleképp változott. Például egy 1329-ki ítéletlevél meghagyásához képest egy jobbágy 50-ed magával tisztázza magát ölés, 16-al két sebzés, 8-al kétszeri szúrás, 25-el betörés vádja alól. ²⁾ A helyi szokás is sokféleképp fokozván az eskük különféleségét, és oly körülmények is, hogy vajjon a vádlott mint tettes vagy csupán mint felbujtó vagy bűnrészes jött-e tekintetbe, az eskü súlyosbítására, vagy könnyebbítésére szintén befolyással lévén; általános szabályokat ebben felismerni nem lehet. Részletes szabályokat e téren csak a nyolcz tárnoki város régi szokás-jogai följegyzésében ³⁾ találunk.

Kezdve a szidalmazástól az emberölésig, a városi jogok a személyes bántalmak sokféle neveit különböztetik meg, melyek mindegyikének vádja alól a vádlott más-más tisztító esküvel menekülhetett, mindig feltéve azonban, hogy azok elkövetését vádló másképp nem bizonyíthatta és hogy sietett a rajta elkövetett sérelemnek látható nyomait a hatóságnak vagy legalább polgártársainak bemutatni, mert ha ezt elmulasztotta, vádlott személyes esküjével mentesült. ⁴⁾

Mindenik gyalázó szóért vádlott külön esküvel volt kénytelen magát tisztázni; ⁵⁾ verésért pedig akár vér- akár pedig csak egyéb foltokat hagyott az hátra, harmad magával. ⁶⁾ Sebzés esetében, ha a seb hüvelknyi mélységű és középujnyihosszú volt, tizennégy embert kellett vádlottnak ártatlansága védelmére állítani és ezek közül hétnek társaságában esküdni; ha pedig a sebzés homlokon vagy arczban, vagy a test egyéb ruha által nem

V. ö. Fejér. IX. 6. 225—235. 1. Hasonlóképp itél Gara nádor 1409-ben. Múzeum. Acta registr.

¹⁾ Hármask. III. R. 27. czím.

²⁾ Zichy okm. I. 318. 319. l.

³⁾ »Vetusta jura civitatum, sive jura civilia.« Kiadta Kovachich M. G.: Codex authenticus juris tavernicalis Budae 1803. Monum. XVII., 87—255. l.

⁴⁾ Kovachich id. m. 55. fej.

⁵⁾ Kovachich i. m. 52. és 53. fejez.

⁶⁾ U. o. 54. fejez.

födött részén követtetett el, miután az olybá vétetett, mintha a testcsonkítás esete fenforogna, huszonöt egyén társaságában kellett vádlottnak tisztázása végett megjelennie és ezek felével, t. i. tizenhárommal esküdni, ¹⁾ míg Buda város külön joga szerint az ily esetben a huszonöt tanú közül huszonkettővel esküdtek. ²⁾

Egészen hasonló szabályok állottak a szakálnak vagy pedig a hajzatnak kitépése esetében, ³⁾ míg a szemkivájás vádja ellenében vádlott, hogy magát tisztázhassa, ötven esküdni kész egyén közül választott huszonöt eskütársra szorult. ⁴⁾ A gyanút, hogy polgártársa házára tört, ugyanoly esküvel kellett vádlottnak magáról lemosnia, mint ha testcsonkítással vádoló, ⁵⁾ míg, ha emberöléssel vádolták, száz mellette valló egyén közül negyvennyolcczal kellett a tisztító esküt letennie, nem tévén erre nézve különbséget, vajjon az ölés a mezőn vagy a városban követtetett el. ⁶⁾ Végtére, ha mindezen bántalmak tárgya nő volt, bántalmazó pedig férfi, akkor, kivételével az ölés esetének, vádlott tisztázására két külön határnapon leteendő, tehát két oly súlyos esküt követeltek, mint a milyen a bántalmazott férfi ellenében megkívántatott. ⁷⁾

Részletes szabályokkal találkozunk az említett városok szokásjogaiban a lopás vádja alóli tisztázásra vonatkozólag is. A tolvajkép megtámadott, ha nincsen már a lopott tárgy birtokában és ennek értéke a három forintot meg nem haladja, személyes esküjével menekül; ha azonban lakásában a lopott tárgyat megtalálták és ennek értéke négy forintot is meghalad, akkor vagy kínvallatásnak vetik alá, vagy pedig hetedmagával nyújtott esküvel kellett magát tisztáznia, ⁸⁾ mit ha nem

¹⁾ U. o. 55—57. fejez.

²⁾ Buda város törvénykönyve; kiadták Michnay és Lichner. Pozsony, 1844. 256. szakasz: »Der umrab eine leme wirt peclagt.«

³⁾ Kovachich i. m. 58. és 59. fejj.

⁴⁾ U. o. 60. fejez.

⁵⁾ U. o. 75. fejez.

⁶⁾ U. o. 72. fejez. Budai jog szerint ez esetben 48 egyén társaságában kellett megjelenni és ezek közül huszonötöt esküdni. Budai törvénykönyv 258. szakasz.

⁷⁾ Kovachich i. m. 112. fejez.

⁸⁾ U. o. 101—104., 106. fejj.

tehet, felakasztatik.¹⁾ Ha pedig az, kit megloptak, a lopott tárgyakat valamely polgártársánál ugyan megtalálta, ki azokat vásáron, de jóval értékükön alól vette vagy megszerzésükről épen semmi bizonyítékot sem tud felmutatni, de a károsított nem akart bűnvádi keresettel élni: akkor csak harmad-magával tartozott esküjével bizonyítani, hogy e tárgyakat sem őrizetül nem bizta senkire, sem pénzért nem adta azokat tovább, hanem tőle ellopattak, minek alapján a megtámadott neki azokat kiszolgáltatni tartozott.²⁾

A városokon kívül lólopás vagy marha-elhajtás gyanújának elhárítására majd hat, majd pedig tizenkét egyén esküjét kívánták meg;³⁾ de ha a megtámadott megesküdött is arra, hogy a lovat vagy marhát a vásáron vette, azonban azt más módon bizonyítani nem tudta, a felperes pedig a ló vagy marha teljes értékének megfelelő esküt (ad caput equi) tett arra, hogy azt tőle lopták el, a tényleges birtokos azt neki kiszolgáltatni tartozott és csupán a tolvajlás büntetésétől menekült.⁴⁾ Orgazdaság⁵⁾ vagy pedig a tolvajlásban tudás vádja⁶⁾ ellenében a harmad magával letett eskü elegendőnek tartott. E tekintetben azonban szigorúbb eljárást követtek Verbőczy korában, ki azt tanítja, hogy ha lólopás vagy marhaelhajtás vádja esetében a vádlott sem szavatosra nem hivatkozhatik,

¹⁾ Budán apró tolvajlás alól, mely egy virdung-ot meg nem halad, a személyes eskü tisztázásnak elég; ha azonban a lopás értéke ezt meghaladja ugyan, de egy márkával föl nem ér, akkor eskü harmadmagával nyújtandó. Márkát meghaladó lopással vádoltak ellenben csak úgy mint az állítólagos rablók, pénzhamisítók vagy zsebtolvajok csak hét polgárnak esküjével háríthatják el magokról e bűntények valamelyikének gyanúját. V. ö. a budai törvénykönyv 247., 262., 264., 265., 268., 270. és 271. szakaszait.

²⁾ Kovachich i. m. 92. fejez.

³⁾ Így ítélt péld. Szabolcsmegye 1362-ben. Kállay levélt. M. n. Múzeumban; v. Szathmármegye 1347-ben egy hatod-magával leteendő esküt követel. U. o. És hasonlóképp itél Hunyadmegye is egy marhaelhajtási ügyben 1433-ban. Múzeum. Acta registr.

⁴⁾ Lásd ezt részletesen Zichy okm. IV. 529. 530. l.

⁵⁾ Zichy okm. II. 18. és 19. l. Különben ennél nagyobb eskü példáját lásd 1337-ből. Hazai okm. IV. 158. l.

⁶⁾ Így ítélt Ilsvai Leustach nádor 1394-ben Szabolcs- és Bereghmegyéknek Kárászon tartott közgyűlésén. Kállay levélt.

sem a gazdájára, sem más valakire, ki a vétel alkalmával az áldomásívásnál jelen volt, a vádlónak harmad magával letett esküjére akasztófán mul ki.¹⁾

Különben a nagyobb büntények elkövetésével vádoltakat a polgári jog a kivallatásnak vetette alá; nemesek pedig Mátyás uralkodása végéig hason esetekben bajt vívni köteleztettek. Ha pedig bizonyításul a vádlónak esküt ítéltek meg, akkor ennek értékére nézve, mint azt Verbőczy a jobbágyokra nézve említi,²⁾ nem a vérdíj, hanem a gonoszság foka és a kimérendő büntetés súlyossága voltak irányadók. Például már Nagy Lajosnak 1366-ban az erdélyiek számára kiadott kiváltságlevele³⁾ értelmében a nyilvánvaló rablót, tolvajt vagy gonosztevőt, ha tetten nem is kapták, feltéve hogy nemes, ötven nemesnek, ha pedig köznépbeli, ötven nem nemes egyénnek esküje alapján el lehetett itélteni; a kit pedig valamely büntény elkövetésén nyilvánosan rajtákaptak, hét egyén *tanúságára* kivégeztethetett. A szebenszéki szászók és oláhok között 1383-ban létrejött egyezés ez utóbbit a tetten kaptás esetén kívül a gyújtogatás, rablás és lopással vagy hasonló gonosz tettekkel, sőt a gyújtogatásnak pusztá fenyegetésével is vádolt oláhokra is alkalmazza, rendelvén, hogy ezek hét egyén esküje alapján máglyára vethetők. (Septem juramentis debent cremari.)⁴⁾

10. Az eskü letevéséről.

A megítélt esküt más-más helyen és eltérő módon tették le az eskü minőségéhez képest, valamint a bíróság szerint, mely azt megítélte vagy az egyénnek, ki a hitet letette, kiváltságolt állása szerint.

Alsóbb bíróságok, mint a megyei bíróság, a város vagy az uri szék megítélte esküt a bíróság, illetőleg a városi hatóság színe előtt tették le,⁵⁾ ha csak nem volt kiváltság útján erre egy

¹⁾ Hármask. III. R. 34. cím.

²⁾ III. R. 27. cím.

³⁾ Fejér IX. 3. 553. l.

⁴⁾ Fejér X. 1. 133. l.

⁵⁾ Péld. lásd Sárosmegye által kiadott bizonyosságleveleket 1357-ből Fejér IX. 2. 645. 646.; a városokra nézve pedig v. ö. Budai jogkönyv 315. czikk.

külön egyház kijelelve, mint péld. a jászói prépostság népének a jászói monostori egyház, ¹⁾ vagy a királyi peczéréknek (caniferi) a szepesi Somogyban, kik csupán helybeli egyházuk oltára előtt voltak kötelesek esküt tenni. ²⁾ És a városi polgár még az esetben is, mikor az ügy a tárnoki széktől a királyhoz fellebbeztetett és a király által kiküldött bíró esküt ítél meg, azt nem másutt, mint ama városnak, hol a per kezdetét vette, hatósága előtt volt köteles letenni. ³⁾ Különben ha az esküre kötelezett peres fél saját házzal bíró és jó hírű nő volt, a budai jog úgy tartotta, hogy ő saját lakásán az e végre kiküldött polgár jelenlétében esküdhetik; jog, melyet a kiskereskedést üző nő nem élvezett, ez kötelezve lévén, a férfiak szokása szerint, a városházán esküdni. ⁴⁾

A nádori közgyűléseken, ha a fél személyesen jelen volt, az esküt gyakran a nádori kápolnában ⁵⁾ valamely hiteles helynek, jobbára a fehérvári vagy budai káptalanoknak a nádort gyűlésein kíséző kiküldöttje vagy a nádori pap kezébe tette le, ⁶⁾ vagy pedig a közgyűlés színhelyén lévő egyházban nádori kiküldött jelenlétében. ⁷⁾ A királyi curiában megítélt eskü letetésének rendes színhelye azonban azon hiteles helynek egyháza volt, mely az esküt tevő félre nézve illetékes volt és csak kivételesen előkelő, az udvarhoz tartozó személyekről olvassuk, hogy ők az udvarban, a királyi kápolnában, ennek ispánja kezébe tették le a

¹⁾ Fejér IV. 2. 302., hol az idevágó 1255-ki oklevélben mondatik »et omnia juramenta in monasterio S. Joannis praestabunt.«

²⁾ Fejér VI. 1. 246. l.

³⁾ Lásd a II. Ulászlótól származó tárnokjogi czikkelyek 5-et: »De juramento praestando et executione sententiae.« Kovachich M. G.: Codex auth. jur. tavernicalis. Budae 1803. 49. l.

⁴⁾ Budai jogkönyv 315. czikk.

⁵⁾ Lásd Fejér VIII. 7. 232. l. v. Dessewffy okm. 292. 293. l., melynek tanúsága szerint László nádor 1370-ben Abauj- és Sárosnak Kassán gener. congregatiót tartva, esküt ítél meg, melyet a congregatio 8-ik napján »coram nostro Capellano et in Capella nostra« tett le.

⁶⁾ Erre vezetendő talán vissza azon szabály, melyet Verbóczy is (II. R. 27. czím) felemlít, hogy e hiteles helyek emberei az egész országban eljárhatnak.

⁷⁾ Különösen előfordúl, hogy a nádori congregatióról a felet valamely hiteles helyhez utasítják az eskü letévése végett. Zichy okm. II. 263—264 l.; és u. o. IV. 208—216. l.

perdöntő esküt. ¹⁾ Fejedelemasszonyok kolostorukban esküdtek; főpapok pedig saját egyházukban, ²⁾ kivévén, ha földre kellett esküdniök, mert ilyenkor a főpap is a hely színén volt köteles megjelenni és ott, különösen pedig határperekben azon határjelnél, honnét a határjárás alkalmával az eltítés történt, megállva, esküdni. ³⁾ Hogy különben valaki a perbeli esküt fírai egyházában tehesse le, ahhoz külön kiváltság kívántatott meg, a melyet például Zsigmond király 1412-ben Kanizsay Miklós egykori tárnokmester özvegyének adott volt. ⁴⁾

A fél, a kinek az esküt a perben megítélték, azt mindig személyesen tartozott letenni. Régente egyedül a király élvezte a jogot, hogy a perben nem személyesen, hanem ügyigazgatója által esküszik. ⁵⁾ 1464-ben azonban Mátyás király Vitéz János nagyváradi püspöknek adta azon személyes, utódaira a püspökségben át nem szállható jogosítványt, hogy pereiben nem kell személyesen esküdnie, hanem ebben őt váradi ispánja vagy pedig udvarbírája (*judex curiae suae*) helyettesíthetik, de azon kikötéssel, hogy a püspök joga méltóságához képest tiz nemesével felérő hitet tehetni, helyettesére át ne szállhasson, hanem tisztje csak kilencz eskütárrsal egyetemben nyújthasson tiz márkát érő esküt. E kiváltságot később (1466) Mátyás király a nagyváradi püspökségből a primási székre emelt Vitéz Jánosnak nem csak személyére nézve megerősítette, hanem azt egyszersmind utódaira is a primási méltóságban kiterjesztette, kik azonban ilyenkor nem csupán ispánjokat vagy udvarbírájukat, hanem az esztergomi várnagyot vagy bármely más tisztöket is e helyettesítés-

¹⁾ V. ö. Zichy okm. I. 335. 336.; Fejér VIII. 6. 180. l.; az előbbi esetben a fehérvári prépost, az utóbbiban Bajoni János esküdtek. Vagy 1360-ban a királyi főajtónállómester. Ország. levélt. *Acta Jesuitica Colleg. Scepus. Fasc. 4. N° 76.*

²⁾ Példa 1437-ből. Hazai okm. II. 272. l.

³⁾ Árpádk. új okm. IV. 234—36. l.; Fejér IX. 2. 343—355. l. stb.

⁴⁾ Kanisai János esztergami érsek kértére nyerte azt az említett nő, hogy minden ügyében »*Ipsa non alias, nisi in propria sua ecclesia parochiali et speciali loco continuae suae habitationis constructa coram testimonio alicuius Capituli seu conventus... cum suis conjuratoribus jurandi habeat facultatem.*« Ország. levélt. N. R. A. Fasc. 10. N° 16.

⁵⁾ Hármask. II. R. 39. czím.

sel megbizhassák.¹⁾ Három évvel később (1469) ugyancsak Mátyás királytól a nyúlszigeti apácák hasonlóképp azon szabadságot nyerték, hogy perekben nem kell személyesen esküdniök, hanem ebbeli kötelességeket tisztjeik vagy meghatalmazottjaik által teljesíttethetik.²⁾

A félnek mindig a kitűzött helyen és határidőben kellett esküdnie; ez utóbbi a királyi curiába tartozó pereknél octávák szerint volt megállapítva. Vasár- és ünnepnapon az esküt nem fogadták el; és ha valakitől egyazon perben több esküt követeltek, peld. többeknek fejére kellett esküdnie, akkor az ily esküket csak egymás után következő napokon tehetette le.³⁾ És hasonlóképp alperestársak is a nekik megítélt tisztító esküt is más-más napokon tették le, az e végre kitűzött határidőben.⁴⁾

Az eskünek bíróságilag kitűzött határideje szorosan megtartandó volt. Ha a felet ebben már elég korán előrelátható akadályok gátolták, halasztási parancsot kérhetett⁵⁾ és ez az 1500. 18. tvcz. szerint különösen indokolva volt akkor, ha, mint az az ország különböző részeiben birtokos egyéneknek könnyen megeshetett, valakinek egyazon octávéban, de különböző helyeken leteendő eskük ítéltettek meg. Ha pedig az esküre kötelezettet előre nem látható áthághatlan akadályok

¹⁾ V. ö. Pray G.: Specimen Hierarchiae II. köt. 152—159. l.

²⁾ Mátyás király (Budaë Sic domin. pr. a. f. b. Valent. m. 1469.) hivatkozással a clausurára, a nyúlszigeti apácákra nézve rendeli: »Ut ipsae sorores, aut priorissa earum, quaecunque pro tempore constituta fuerit, ad deponendum quascunque iuramentales depositiones (bármely bíró ítélje is meg azokat) propriis in personis nunquam teneantur ad easdem iuramentales depositiones«, hanem azokat »nomine ipsarum sororum officialis vel procuratores earum efficaciter perficere possint.« Orsz. levélt. Monial. Poson. Fasc. 58. N° 36.

³⁾ Teleki: Hunyad. kora. XI. köt. 311—314. l. jegyzet.

⁴⁾ Például 1466-ban három vallatási bizonyáglevéllel bizonyított hatalmaskodással vádolt két egyénnek száz eskütárrsal, azaz mindeniknek közülök ötvennel kell a leleszi convent előtt esküdniök, mi végre mindegyiknek közülök más-más határnapot tűznek ki. — Ország. levélt. N. R. A. Fasc. 1554. N° 69. Egy másik példa 1469-ből. U. o. N. R. A. Fasc. 1526. N° 13.

⁵⁾ Lásd ennek példáját 1411-ből, midőn a seregnél való távollét miatt adnak ki ily parancsot. Dessewffy okm. 352. l.

gátolták meg az időszerű megjelenésben, akkor a királytól kellett oly értelmű parancslevelet kérni, mely újabb határidő kitűzését az ügy bírójának meghagyja, a milyen parancslevelet például Zsigmond király 1396-ban adott egy félnek,¹⁾ kit az akkor Győr vidékén uralkodott árvíz ebbeli kötelessége teljesítésében megakadályozott.²⁾ Az eskü letévése a kitűzött határrapon még az okból is elmaradhatott, mert az esküre kötelezett fél időközben kimult, de ilyenkor az eskü letévése joga átszállott az elhunyt legidősb fiára vagy csak méhben hagyott fiára, ilyenek hiányában pedig osztályos fivérei idősbikére, kinek az eskü letévése a bíró újabb határidőt kitűzni tartozott, még pedig úgy, hogy ha az elhunyt helyébe lépni hivatott fiú vagy testvér a törvényes vagy azon kort, mely a szóban forgó eskü letévésehez szabályszerűen megkívántatott, még el nem érte volna, az eskü letévése és ezzel a peres ügy elintézése ezen kor bekövetkeztéig elhalasztassék.³⁾ Ez esetektől eltekintve azonban az eskü határidejének elmulasztása a felet, ki azzal tartozott, pervesztessé tette, a mennyiben ez mintegy ügye igazságtalanságának beismeréseül tekintetett, vagy, ha az eskü letévése alkalmas eskütársak hiányán mult, jó hírnevének, mely az eskü elfogadhatása egyik feltételét képezte, hiányára vallott.

A kitűzött határidőben és helyen megjelenve, a fél régebben a pristaldus, később bírósági kiküldött (királyi, nádori stb. ember) jelenlétében esküdött, az eskü átvételére felkért hiteles hely bizonyysága mellett.⁴⁾ Szokásban volt, hogy az ellenfél is vagy személyesen vagy legalább ügyvédje által megjelent, hogy

¹⁾ Hazai okm. I. 288. 289. l.

²⁾ A szepesi szászok joga szerint azonban a betegsége által akár az eskü letévéseben, akár pedig annak elfogadásában gátolt félnek a bíró köteles volt újabb alkalmas határidőt kitűzni. Lásd a Jus municipale Saxonum Scepusiensium 48. cikkét. Wagnernél: *Analecta Scepus.* I. köt. 251. l.

³⁾ Hármask. II. R. 37. cím; és I. R. 130. cím. Hogy az eskü letévést a törvényes kornál későbbi időre, péld. a 15-ik életévre halasztják el, annak példáját ismerem egy 1503-ki ítéletlevélben. Ország. levélt. N. R. A. Fascic. 1560. N.º 49.

⁴⁾ Természetesen ide azon eset, midőn az eskü a bíróság vagy hatóság színe előtt teendő le, nem tartozik.

az eskünek az ő terhére letevését lássa és hallja, de elmaradása azt nem akasztotta meg.¹⁾

Az esküt megelőzőleg a hiteles bizonyság az annak letevéséhez megjelent eskütársak neveit és rendi minőségét tudakolta és a mennyiben a tudósítólevélben felemlítendő volt, birtokaikat is, és ez adatokat, valamint az ellenfélnek az eskütársak ellenében emelt kifogásait feljegyezte.²⁾ Az esküt, a mely erre következő, ünnepélyes módon és a szokásos formások szigorú megtartásával kellett letenni.

A főpapnak teljes egyházi díszben kellett az eskühöz megjelennie, akár az egyházban az őt ott megillető székből, akár pedig, mint a földre esküvéskor, a hely színén tette le azt,³⁾ és a pásztorbotot bal kezében tartva, jobbját pedig mellére téve, eskü helyett lelkiismeretének tisztaságára, vagy, ha szerzetes főpap volt, szerzetesi fogadalmára hivatkozott,⁴⁾ noha régebben az evangéliomra letett főpapi esküről is olvasunk.⁵⁾ De ha a főpap az eskünél nem mint fél, hanem mint eskütárs jelent meg, akkor ő is társai módjára esküdött, mint például 1354-ben a sághi prépost mint a bozói prépost eskütársa.⁶⁾ Földre esküdve, öv nélkül és saruikat lábaikról leoldva, kellett

¹⁾ Példa 1352-ből, midőn a leleszi convent jelenti, hogy előtte a megítélt esküt letették, noha az ellenfelek »ad videndum, seu audiendum ipsum iuramentum non venerunt neque miserunt.« Zichy okm. II. 484. 485. l. És v. ö. Budai törvénykönyv. 317. czikk.

²⁾ V. ö. Kovachich M. G.: *Formulae solennes styli* 246. l. 166. szám alatt.

³⁾ V. ö. Fejér: IX. 2. 343—355. l., U. o. IX. 4. 269—281.

⁴⁾ Példa 1437-ből. Hazai okm. II. 272. l. — Ép azért ily esetben szorosán nem is esküről, hanem »conscientiosa assertio«-ról beszéltek. Azért írja például Gara nádor az 1411-ben Nyitra- és Trencsén-megyéknél tartott congregation hozott ítéletében: »Ut annotatus D. Nicolaus Abbas, eo quod annulo et baculo pastoralibus fulgere asseritur, sola sua in persona in dicta Ecclesia sua in suo stallo ibidem habito comparando, manumque suam dextram ad pectus suum ponendo« a kitűzött határidőben konventi bizonyság előtt »ad suae conscientiae puritatem et ad statum suae dignitatis referre et dehinc ipsius conscientiosae assertionis seriem« elhozni rendeltetik. Forgách levélt. M. N. Múzeumb.

⁵⁾ Vagy a szerzetesrendi szabályokat tartalmazó könyvre. Knauz: *Monum. Eccl. Strig.* I. 320. l.; Fejér II. 220. l.

⁶⁾ Fejér: IX. 2. 343—355. l.

a félnek és eskütársainak a vitás földtérre vagy határra állaniok és földet fejöik fölé emelve, közös szájjal esküdniök. ¹⁾ És a polgári jog is úgy rendelkezett, hogy a ki esküszik, fedetlen fővel, köpenyét és övét levetve érintse az elébe tartott feszületet és ha egyazon ügyben többen tartoztak esküdni, azt együttesen tegyék; ²⁾ a nő pedig, kit saját lakásán esküdni engedtek, azt széken ülve teljesítse. ³⁾ A zsidó végtére előszabott öltözkéében, a csúcsos zsidókalappal fején, de meztláb és folyton a nap felé fordulva és Mózes törvénykönyvét érintve esküdt. ⁴⁾

Az egyházban, mely, legalább az országos jog szerint, az eskü letetésének rendes színhelye volt, az oltárhoz lépve és azt vagy pedig az arra helyezett ereklyéket érintve, tettek esküt, ⁵⁾ miért is például a nagyvárad egyházban a Sz.-László sírja fölé emelt oltárnál letett esküt a szent király sírjára letett eskükép említik. ⁶⁾ Vajjon a fél és eskütársai együttesen tették-e le az esküt, vagy pedig emezeké azét csak követte, a kútfők ritkán említik. Földre való esküvésről fenmaradt megannyi tudósítások együttes letevést gyaníttatnak; ⁷⁾ ellenben az esetben, midőn a főpap saját egyházában teszi le az esküt, olvassuk, hogy eskütársai tőle különváltan, az e végre kijelölt hiteles helyen esküsznek. ⁸⁾ A XVI-ik század második feléből reánk

¹⁾ Ezt jelenti a generaliter dicendo. A sok példa közül lásd: Zichy okm. I. 80.; Hazai okm. IV. 189 - 197. l.; U. o. III. 325 - 338. l.

²⁾ Budai törvénykönyv. 320. czikk.

³⁾ U. o. 315. czikk.

⁴⁾ Hármask. III. 36. cím.

⁵⁾ Fejér II. 220. l.; Knauz: i. m. 254. 255. l.; Hazai okm. I. 19. 20.; Fejér VIII. 4. 619. 620. l.

⁶⁾ Lásd a várad regestrum 110. 111. 140. stb. pontjait Endlichernél.

⁷⁾ Erre enged gyaníttatni a Generaliter dicendo formula is.

⁸⁾ Például Gara nádor Vas megyének 1409-ben Vasvárt tartott congregatió alkalmával Egerváry Miklósnak Pál szent gotthardi apát ellen indított perében az apátnak huszonötödmagával leteendő esküt ítélvén meg, rendeli, hogy az apát, ki tíz nemesnek esküjével felérő esküt tehet, azt saját egyházában tehesse le, »siquidem conjuratores ipsius, videlicet 15 personae nobilium 8°-die earundem octavarum coram dicto Capitulo Ecclesiae Castrif. super eo, quod idem Abbas in premissa actione et acquisitione dicti actoris innocens sit penitus et immunis sacramentum praestare« kötelesek. — Ország. levélt. N. R. A. Fasc. 364. N° 20.

maradt esküminták között ugyan találhatók külön a fél, külön pedig az eskütársak számára valók, kik utóbbiak arra esküsznek, hogy a fél igaz esküt tett, és mindenben, mire megesküdött, ártatlan és vétlen; ¹⁾ de az általunk tárgyalt korszakból ily eskümintákat nem birunk. ²⁾ A városokban azonban mindig a fél esküdött előbb, de eskütársainak jelenlétében, hogy a mivel őt vádolják, azt nem cselekedte, eskütársai pedig őt követőleg erősítik esküjökkel, hogy ő, a fél, helyesen esküdött és esküje való és tiszta, úgy segélje őket az Isten és az ő szent keresztje; ³⁾ még pedig budai szokás szerint, az eskütársak még ez esküt is nem együttesen tették le, hanem hármankint egymásután. ⁴⁾

Az eskü tartalma a hiteles helyhez intézett parancslevélben ⁵⁾ már megjelölve volt. Annak szavait a káptalan vagy konvent kiküldöttje adta az esküt tevő fél és társai elé, ⁶⁾ melyeket ezek tétovázás nélkül és hibátlanul utánmondani tartoztak. Csak egy szót is elvétele vagy valamely formaságtól bármiben eltérve, a fél esküjével elbukott. Buda városának joga ez okból elrendelte, hogy a fél, mielőtt esküt tenne, ügyvédjétől vagy pedig a bírótól vegyen annak letevési módja iránt oktatást. ⁷⁾ Ugyanez okból régebben a parancslevélben, melylyel a hiteles helyet az eskü átvételére felszólítják, gyakran meghagyták, kivált ha az eskü szövege hosszabb volt, hogy az eskü szavait lassu egymásutánban és nem hosszú mondatokban kell utánmondadni. ⁸⁾ E bajon, mely az utánmondandó

¹⁾ Lásd a Budaváros törvénykönyvében a 316. czikkhez adott jegyzetet.

²⁾ Az esetben is, midőn a főpap eskütársai tőle különváltan esküdtek, olvassuk, hogy ők a fél esküjéhez hasontartalmú esküt tettek le. Lásd Gara nádornak fentebbi ítéletét 1409-ből. A zsidók eskümintáját lásd Hármask. III. R. 36. cím.

³⁾ Budaváros törvénykönyve 316. czikk.

⁴⁾ U. o. 256. czikk.

⁵⁾ Lásd ennek taksájára nézve 1486. 76. t. cz.

⁶⁾ Fejér IX. 2. 343—355. l.

⁷⁾ Budaváros törvénykönyve. 314. czikk.

⁸⁾ Például Pál országbíró 1341-ben hozott ítéletében meghagyja: »Et quia premissa juramentalis depositio multa verba in se continet, ideo idem homo Capituli eadem de verbo ad verbum seriatim et paulatim

szavak sokaságából származott, a peremelés úgy mint az eskü alkalmával, és majd birságolást, majd, mint az eskünél, pervesztést vont maga után, Róbert Károly gyökeresen segített. 1342-ben tudniillik elrendelé, hogy az alperes nem köteles többé válaszában a felperesi panaszt szó szerint ismételve viszszaautasítani, hanem elég, ha az ügyre való hivatkozás nélkül magát a felperes panaszában ártatlannak nyilatkoztatja; és hasonlóképp az eskü letévése alkalmával se legyen többé szükséges a vád vagy kereset tárgyát felemlíteni, hanem egyszerűen csak azt ismételni, hogy a felperes emelte keresetben ártatlan és vétkelen. ¹⁾ Sőt Erdélyben, hol az 1342-ben (in quindenis f. b. Georgii) tartott tordai közgyűlésen ez intézkedést Tamás vajda hasonlólag életbeléptette, még ez eskünek is, ha abban a fél megbotlott, kétszeri ismétlését megengedték, feltéve hogy kezét az oltárról időközben le nem vette. ²⁾ A városokban, névszerint Budán, az eskünek ez okból ismétlését csupán nőknek engedték meg, kik midőn lakásukon esküdtek, az esküt, ha ebben hibáztak, annyiszor mennyiszer ismételhették, csupán a széket, a melyen ülve ilyenkor esküdtek, kellett mindannyiszor tovább tolniok, de e jogtól az üzlettel bíró nő (die Fragnerin), ki esküt a férfiak módjára a városházán tartozott tenni, meg volt fosztva. ³⁾

ipsi Johanni et singulis suis conjuratoribus tempore et loco depositionis eiusdem explicare teneantur. Zichy okm. I. 610—612. l. Hasonló példa Fejérnél IX. 2. 352. l.

¹⁾ »Eo quod Dom. noster Rex — írja Tamás vajda — in toto suo Regno hoc commiserit, ut quilibet homo in causam attractus coram quovis iudice sui regni contra actorem solum hoc in sua responsione, ut quidquid iste bonus homo in presenti planta adstando egit, innocens sit, respondere et tempore sui juramenti hoc, ut in omnibus actionibus ipsius agendis innocens sit, asserere debeat.« Fejér VIII. 4. 620. l. Róbert Károly ez intézkedését 1341. végén vagy 1342. elején hozhatta, mert 1341-ből bírnok okmányt, melyben még a szavaknak egyenként utánmondását meghagyják. Zichy okm. I. 610—612. l. Földre való esküvésnél azonban később is az eskü szövege hosszú lehetett. Fejér IX. 2. 343—355. l.

²⁾ Tamás vajda a megelőző jegyzetben felemlített királyi intézkedést Erdélyben is alkalmazandónak írván, folytatja: »Ita tamen, quod si prima vice prestans suum offenderet juramentum, suam manum super altare tenendo bis repetere possit.« Fejér VIII. 4. 620. l.

³⁾ Budaváros törvénykönyve 315. czikk. — Ez intézményt a

Az eskü letételéről, a melyért az Árpád-korszak második felében rendszerint negyven denárt kellett fizetni, még pedig tekintet nélkül az eskütársak számára, ¹⁾ a bizonyosságát ahhoz adott hiteles hely állított ki tudósítólevelet. Ez lehetett egyszerű, mely az eskü átvételére felszólító bírósági parancs befoglalásával csupán az eskü szabályszerű letetését, annak elmaradását vagy pedig bármi okból meghiusultát jelenté, az eskütársak neveinek felsorolása nélkül, ²⁾ a mely tudósítólevél kiállításáért a hiteles helynek huszonnégy denár volt fizetendő. ³⁾ Négy esetben azonban, úgymint a származási rendek bizonyítása, ⁴⁾ levelek és irományok, ⁵⁾ továbbá határjárások ⁶⁾ tárgyában tett esküknél, valamint a fejre való hitletételnél ⁷⁾ a tudósítólevélben az eskütársak neveit mindig fel kellett írni és kijelenteni, hogy ilykép bebizonyuljon, vajjon igaz nemesekkel s a bíró meghagyásához képest tétetett-e le az eskü. ⁸⁾ Az ily tudósítólevelet pedig a fél száz denárral tartozott megváltani. ⁹⁾

A tudósítólevelet, melynek kiadását ha késleltették, azt

---

németség az »Erholung und Wandelung« kifejezés alatt ismerte. V. ö. erre nézve Siegel H.-nek a bécsi cs. kir. akadémiában tartott értekezését.

¹⁾ »Cum centum hominibus, infra vel supra juraverint, non nisi 40 denarios purgationis solvere teneantur«, mond az 1291. 32. t. cz. Ennek már régibb példája 1279-ből. Fejér V. 2. 592. l.; későbbi időből, 1374-ből pedig Fejér IX. 4. 601—603. l. Jobbágyoktól vagy hospesektől azonban kevesebbet követeltek. Hazai okm. III. 6. l.; Árpádk. új okm. XI. 533. l.

²⁾ V. ö. Dessewffy Okm. 219. 220. l.; v. Fejér IX. 7. 388—396. l.; u. o. X. 6. 157. 158. stb.

³⁾ 1486. 74. t. cz.

⁴⁾ Erre példa 1377-ből Fejér IX. 6. 225—235. l.

⁵⁾ Gara nádornak 1433-ban (Budae 60. die octav. Epiph.) kelt ítéletlevelében három testvérnek és ezek nővérének az iránt, hogy András prépost oklevelei nincsenek nálok, 50 nemessel leteendő eskü itéltetvén meg, meghagyatik, hogy »juramentum depositionum series cum conjuratorum et possessionum eorundem nominibus« adassék ki. Múzeum Acta non registr. Hasonló példa 1480-ból. Ország. levélt. N. R. A. Fasc. 1557. 33. sz.

⁶⁾ Példa 1422-ből Hazai okm. III. 322—338. l.

⁷⁾ Lásd ennek példájául Zsigmond királynak 1424-ben (Budae 46.º die oct. Epiph.) hozott ítéletét. M. N. Múzeum Acta non registr.

⁸⁾ Hármask. II. R. 35. cím.

⁹⁾ 1486. 74. t. cz. 17. §.

királyi parancssal volt szokás szorgalmazni,¹⁾ a parancslevélben meghatározott időben²⁾ a bíróságnak felmutatni kellett, és ekkor az ellenfél is megjelenvén, őt vagy helyette megjelent ügyvédjét a bíróság kifogásainak előadására felhívta, és ha ilyeneket nem emeltek, vagy ha igen, de az esküt tevő fél javára elintéztettek, a tudósítólevél pedig szabályszerűen kiállítva volt, végítélet hozatott és ezzel az ügy befejezését érte.

---

¹⁾ Ily parancsot intézett például Zsigmond 1408-ban a Garam melléki sz. benedeki conventhez, mely feleletében késedelmét azzal mentette »quod litteras adjudicatorias, quibus mediantibus sacramentum prestitere debuerit reinvenire seu rehabere minime poteramus.« Forgách levélt. M. N. Múzeum.

²⁾ Az ebbeli határidők a perek minőségéhez képest eltérőleg voltak megállapítva.